

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՐԱՅԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՄԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՇՐԵՆ-ԽՐԱԳՐԱԳԵՏ

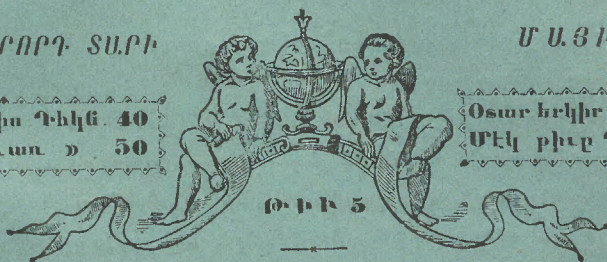
ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄԱՅԻՍ

Պօլիս Դեկտ. 40
Գաւառ » 50

Օսար երկիր Յր. 12
Մէկ քիւր Դե. 4

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՆ

Ազգային վարդապետան, Բանմանադրութիւն. ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ
Ազգ. ճշարտ, Տաղի վերայ վարդի և պարտի. 3047. 47. ՄԿՐԵԱՆ
Գաւառ. Գաղատական նամականի. ԱՆԱՀԻՏ
Ճարտարութեամբ, Բարիւղի արտադրութիւնը. Լ. Ե. Տ.
Հսկայ երազ, Բանաստեղծութիւն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵՅԵԱՆ
Հասիկ զաւառացի եղբայր մերոց. Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ
Ազգական մը օրացիրն. ՍԵԼԱՆԻԱ
Մանկավարժական, Տպարարութիւն. Զ. ՄԱՌԻՕՆ
Ծագումն աւուեսիւն նախապատմական դարուց մէջ Զ. ՄԱՌԻՕՆ
Վախճան, Վ. ՍԵՐՈՅԵՆ ԵՒ Ա. ՍԵՐՈՅԵՆ-ՏԻՐՐԻ. ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ
Դամբանական. Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
Ռուսահայ և Քրիստոնէական. ՍԱՄՍՈՆ ԶԵՐԲԷՋԵԱՆ
Կեդրոնական վարժարան. ԱԶԳ
Սահմանաւոր վարժարան. ԱԶԳ
26րդ տարեկան Ազգ. Սահմանաւորութեան. ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ (ԱՐԱՄԵԱՆ)

Գ Ր Պ Ա Ն Ի Բ Ա Ռ Ա Գ Ի Ր Ք

ՖՈԱՆՍԵՐԷՆԷ Ի ՇԱՅԵՐԷՆ

Բաժանորդագիրն դհ. 8

Ֆուանսերէն լեզուն ուսանողներու համար երկար ժամանակէ հետէ զգալի եղած էր ըստ ամենայնի զիւրամտաց բառադրքի մը պէտքը : Սոյն պէտքը լրացնելու նպատակաւ, հանրածանօթ գրադէտ եղիա էֆէնտի Տէմիրճիպաշեանի պատրաստել տուինք ԳՐՊԱՆԻ ՖՈԱՆՍԱՀԱՅ ԲԱՌԱԳՈՐՔ մը, որ կը պարունակէ ֆուանսերէն լեզուի բոլոր գործածական բառերն, որոնց ամենէն գործածական նշանակութեանց հետ դրուած են տեղ տեղ տաճիւրէններն ալ ի դիւրութիւն ուսանողաց : Սոյն Գրպանի բառադրքին կցուած է Յատուկ անունաց բառարան մ'ալ, որ կը պակսի ցայսօր հրատարակուած ֆուանսահայ բառադրոց մէջ : Ուսանողաց զիւրութիւն մը եւս ընծայելու համար՝ բաժանորդագրութիւն մը բացած ենք մեր Տպագրատան մէջ, Յակոբեան խան՝ վերնայարկ՝ թիւ 13. Բաժանորդք՝ 8 դահեկան վճարելով պիտի ստանան մեր Բառադիրքն, որ աւարտելէն յետոյ պիտի վաճառուի 10 դահեկանի :

Գաւառներէն եղած յանձնարարութեանց համար թղթադրոշմ ալ կ'ընդունուի :

Հասցե. — Առ Գ. Պալլատեան, Յակոբեան խան, Զադմազճըլար, Կ. պոլիս :

Հրատարակիչ

Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

ՅԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԴԱՅԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆ ⁽¹⁾

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Հ. — Հաւատքով ինչ ես.

Պ. — Քրիստոնեայ:

Հ. — Քրիստոնեայ բառն ինչ կը նշանակէ.

Պ. — Հաւատացող և հեռեւօղ աստուածամարդոյն Քրիստոսի, որ քարոզեց հաւասարութիւն եւ եղբայրութիւն:

Հ. — Ազգաւ ինչ ես.

Պ. — Ազգաւ Հայ եմ, զաւակ այն հին ազգին, որ ամեն ազգէ յառաջ Քրիստոնէութիւնն ընդունեց, և որ

(1) Սոյն յօդուածոյս մէջ, կէս մը վարդապետարանի կէս մը ժողովրդական խօսակցութեան ձեւով կը խօսիմ Սահմանադրութեան վրայ, եւ Գաղաքային կրթութեան ուսման կամ այլ բառերով՝ ազգային վարդապետարանի մը կարեւորութեան վրայ:

Օսմանեան Պետութեան հովանւոյն ներքեւ կ'ապրի եւ կը վարի սահմանադրական վարչութեամբ:

Հ. — Ի՞նչ է Սահմանադրութեան սկզբունքը.

Պ. — Սահմանադրութեան հիմնական սկզբունքն է հաւասարութիւն:

Հ. — Ուրեմն բոլոր Հայերն իրարու հաւասար են.

Պ. — Հայերն իրարմէ տարբեր են կազմի, խելքի, վիճակի, գիւրքի կողմանէ. սակայն բոլոր Հայերն հաւասար են ազգային վարչութեան առջեւ. բոլոր Հայք նոյն պարտքերն ու նոյն իրաւունքներն ունին:

Հ. Հայք միշտ սահմանադրական վարչութիւն ունեցած են.

Պ. Ըսինք թէ քրիստոնէական կրօնին սկզբունքն է հաւասարութիւն. Քրիստոսի համար՝ ընկերութեան մէջ ամենէն յեճիճ համարուած մարդն առաջինն էր, երբ այդ մարդն իր ընկերական ու կրօնական պարտքերն անթերի կատարած էր: Հայաստանեայց եկեղեցին ալ՝ ամենէն քրիստոնէական եկեղեցին ըլլալով՝ սահմանադրական կազմութիւն ունի. այսինքն իր սկզբունքն, իր հիմունքն հաւասարութիւնն է: Ուստի, կրօնական մասին, Հայք ունեցած են յաւէտ սահմանադրական վարչութիւն:

Հ. — Քաղաքական մասին միշտ այնպէս եղած չէ՞.

Պ. — Ոչ: Սահմանադրութիւնն հաստատուեցաւ 1860ին: Ուստի 26 տարիէ ի վեր միայն ունինք սահմանադրական վարչութիւն:

Հ. — Իսկ մեր եկեղեցի՞ն.

Պ. — Մեր եկեղեցին՝ ըսի՝ սահմանադրական է ի սկզբանէ անտի: Վերն Աստուծոյ ձայնն է, վարն՝ հանրութեան, ժողովրդեան: Ժողովուրդն է որ կը կոչէ,

կ'ընտրէ՝ քահանայէն մինչեւ քահանայապետն: Եկեղեցին, որ ժողով կը նշանակէ, Աստուծոյ և միանգամայն ժողովրդեան տունն է, ոչ թէ եկեղեցականին տունն և կամ խանութն:

Հ. — Ինչ սքանչելի եկեղեցի է եղեր Հայաստանեայց եկեղեցին. Սահմանադրութիւնն այդ եկեղեցիէն ելած է ուրեմն:

Պ. — Այո՛. Սահմանադրութիւնն Աւետարանէն, Հայաստանեայց եկեղեցիէն ելած է:

Հ. — Ի՞նչպէս ելաւ. ո՞վ հիմնեց Սահմանադրութիւնը.

Պ. — Մէկէն ի մէկ չելաւ, այլ ժամանակաւ, ասկաւ առ տակաւ: Երբ Ամիրայից կամքն իբրեւ օրէնք էր, երբ ազգն ոչ օրէնքով՝ որպէս այսօր՝ այլ անհատից կամքով կամ քմահաճոյքով կը կառավարուէր աշխարհական մասին, դեռ տղէտ էր ժողովուրդն: Ետքերն, երբ եւրոպական լուսաւորութիւնն սկսաւ Արեւելքի մէջ տարածուիլ, ժողովրդեան աչքն ալ սկսաւ տակաւ բացուիլ. ժողովուրդն սկսաւ մերթ րնդ մերթ ձայներ հանել, երբ կը տեսնէր թէ Ամիրայք՝ որք սպրդարեւ հայրախնամ մարդիկ էին ընդհանրապէս՝ զրկանք կ'ընէին կամ կը թողուլին որ զրկանք ըլլայ ժողովրդեան: Սահմանադրութեան հաստատութեան քանի մը տարի մնացած, ժողովրդեան ձայնն աւելի ապահով ու կանոնաւոր կերպիւ սկսաւ հասնիլ Ամիրայից, մասնոյ միջոցաւ: Ամիրայից զաւակներ եւ ժողովրդեան զաւակներ, որք բարձրագոյն կրթութիւն ստացած էին Եւրոպիոյ համալսարանաց մէջ կամ հոս ինքնադաստիարակութեամբ, սկսան օրագրաց — մասնաւորապէս Մեղրի — միջոցաւ ծանօթացնել ժողովրդեան մեր եկե-

ղեցւոյ կազմութիւնն եւ քաղաքակրթութեան շուղին մէջ մտած ազգաց Սահմանադրութիւնն, Ըսել է թէ Հայ ազգն, որ կ'աճի եւ կ'ազրի, որ գործարանաւոր մարմին մ'է հետեւաբար, նոր գործարան մ'ունեցաւ, մարմնոյն: Այդ գործարանին, որ ծնունդն օտար ազգաց հետ հաղորդակցութեամբ Հայ ազգին մարմնոյն ստացած աճման ու զարգացման արդիւնքն էր, այդ գործարանին պաշտօնն եղաւ նոր այժ պարզեւել, նոր բարիքներ բերել ազգային մարմնոյն . . .

Հ. — Եւ այդ բարեաց մեծագոյնն եղաւ . . .

Պ. — Եւ այդ բարեաց մեծագոյնն եղաւ Սահմանադրութիւնն: Ազգային մարմինն ստացաւ և կը ստանայ նորանոր գործարաններ, որք կը կատարեն իրենց պաշտօնն . . .

Հ. — Ձեր խօսքէն այն կը հետեւի թէ Սահմանադրութիւնը չէր կրնար չը հաստատուիլ:

Պ. — Ճիշդ է: Ոմանք նկատեցին և կը նկատեն Սահմանադրութիւնն իբրեւ պատճառ միայն, և իբրեւ պատճառ չարեաց, Սակայն, Սահմանադրութիւնն արդիւնք է, պատճառ ըլլալէ յառաջ: Սահմանադրութիւնն արդիւնքն է այն փոփոխութեան, որ մեծատան և արհեստաւորին յարաբերութեանց մէջ յառաջ եկաւ ի չնորհս լուսաւորութեան եւ արուեստից ու վաճառականութեան զարգացման ու կանոնաւորման, ի չնորհս այն զխտակցութեան զոր արհեստաւորն ունեցաւ ընկերային դասուց փոխադարձ կացութեան, ժողովրդեան համար, ալ ինչ որ հրաման էր, պայմանագրութիւնն եղաւ. ինչ որ շնորհ կը կոչուէր, ծառայութեան փոխարէն ծառայութիւն նկատուեցաւ. ինչ որ կ'աւելիէր, օրէնք եղաւ. ինչ որ քաղաքացիութիւնն էր, ասեմա-

նադրում ինն եղաւ: Ժողովրդեան վարիչք՝ այն ժամանակ պատիւ մ'ըրած կ'ըլլային ժողովրդեան ազգային դործոց վարչութիւնն ստանձնելով. այսօր պատճառաւ կը համարի զանձն այն ազգայինն, որ կ'ընտրուի ժողովրդեան քուէովն՝ ազգային պաշտօններ վարելու համար: Ոչ միայն պարսի, այլ և իրաւունք ունի ամեն Հայ անհատ. ընտրողն իրաւունք ունի հարկաւ պահանջել ընտրելէն, որ իրաւունք կ'ունենայ բարձրագոյն պաշտօններու՝ եթէ գահ ըրած է ընտրողն:

Հ. — Եւ այս ամեն բան չարիք կը նկատուի դեռ ամոնց կողմէն.

Պ. — Հաստատեցի թէ Սահմանադրութիւնն արդիւնք է: Ազգ մը՝ որ կը լուսաւորուի՝ չը կրնար անհատի մը կամօք կառավարուիլ, այլ կը կառավարուի հաւաքական կամօքն ազգին բոլոր անհատից. այդ հաւաքական կամօքն օրէնքն է: Ուրեմն անխուսափելի էր Սահմանադրութեան կամ Թրինաց հաստատութիւնն՝ 1860ին: Զայս ընդունելէ յետոյ, այսինքն ընդունելէ յետոյ թէ Սահմանադրութիւնն արդիւնք է, կրնանք դասել Սահմանադրութիւնն իրրեւ պատճառ: Դուք ըսիք թէ բարեաց պատճառ եղած է: Եւ կրնա՞ր յետագիւմութեան պատճառ ըլլալ ինչ որ յառաջագէմ վիճակի մը ծնունդն է . . .

Հ. — Սակայն կ'ամչնամ՝ ըսելու, Սահմանադրութիւնն ես անունով միայն կը ճանչնամ. . .

Պ. — Ատի Սահմանադրական վարչութեան մէկ յանցանքն է: Վարչութիւնն նուիրական պարտք մ'ունի, ոյր կատարուին տուելի զօրութիւն պիտի պարգեւէ նոյն իսկ Վարչութեան. Ազգային վարչութեան առաջին պարտքն է բոլոր ազգին վարժաբանաց յայտագրաց մէջ

դնել Սահմանադրութիւնն իբրեւ ամենապարտաւորիչ ուսում: Ինաստանիսկան Շարժումիս առաջին տարւոյն մէջ պիտի կարգաք ատենաքանութիւն մը, արտասանուած Պէշիկթաշի վարժարանին մրցանակաբաշխութեան հանդիսին մէջ, եւ պիտի գտնէք հոն բարձրագոյն նախակրթարանի յայտագիր մը, ֆռանսական բարձրագոյն նախակրթարանաց յայտագիրն, ուր այլ ուսմանց հետ դրուած է Բաղաւադի կրթութիւն (Instruction civique). Սահմանադրութեան ուսման կը համապատասխանէ այդ ուսումն: Այն օրէն ի վեր կը սպասեմ որ՝ այն յայտագիրն նկատողութեան առնուի վարչութեան կողմէն եւ ընդունուի մեր ազգային վարժարանաց համար ալ: Սակայն ոչ միայն ազգային բոլոր վարժարանաց մէջ տակաւին մուտ չը գտաւ քաղաքային կրթութիւնն, այլ Կեդրոնական վարժարանի Յայտագրին մէջ — զոր Երկրագործի Խմբագրութեան ալ յղելու պատիւն ըրած է Խնամակալութեան գլխանն, — ի զո՛ւր, աւա՛ղ, փնտռեցի Բաղաւադի կրթութիւնը:

Հ. — Բաղաքային կրթութեան ուսումը պիտի ըլլայ . . .

Պ. — Հայ անհատին պարտուց եւ իրաւանց ուսումն:

Հ. — Վարչութիւնն ուրեմն իրաւունք չունի՞ . . .

Պ. — Վարչութիւնն իրաւունք չունի դանդաթելութեւ ազգայինը կը թերանան ազգային պարտուց կատարման մէջ: Ազգայնոց չեն ուսուցուիր իրենց պարտքերն, եւ ի՞նչ իրաւամբ կը պահանջուի պարտուց կատարումն:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆՇԽԱՐՔ

2.

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ՎԱՐԴԻ ԵՒ ՊԼՊՈՒԼԻ

ԽԻՍՏ ՓԵՂԵՑԻՆ

1. Յետ դնալոյ վարդին , եկ պլպուն յայդին ,
Ետես թափուր զվարդն , քաղեցաւ հոգին .
Շրջէր եւ հարցանէր ըզ իւր սիրելին ,
Կանչէր զարի ֆիղան ի մէջ գիշերին :
2. Այդի ընդ քեզ կասեմ , աուր ինձ պատասխան .
Ընդէր ոչ պահեցիր զվարդն իմ պատուական ,
Որ էր ամեն ծաղկանց Սալվէր ու Սուլթան
Գունոյն է գեղեցիկ , հոտն անմահութեան :
3. Փակի՛ քո ամուր պատ դառնաս աւերակ ,
Զորնայ ճիւղդ ու տերեւդ ծառերուդ շիտակ .
Ամէն ոտըն խաղայ ի քեզ համարձակ .
Վերնայ բոյսն ու բանջար ամէն կանանչ տակ :
4. Ակունք յորդախաղայ , մի՛ դնայք յառաջ ,
Ծառեր , թօթափեցէք զտերեւս ձեր կանանչ ,
Խօսիմ պարզ եւ ըստակ եւ ասեմ անամաչ ,
Զի տարան յինէն զսիրելին իմ քաջ :
5. Զիմ վարդն յինէն տարան եւ արին զիս չիւար ,
Առին ըզլոյս աչացս , տերեւոյ ինձ խաւար .
Ըզտիւ եւ ըզգիշեր ողբամ անդադար ,
Դարձեր իմ մաղասկաթ չունիմ մխիթար :
6. Լինի թէ Այգեգործն արար զայս ընդ իս ,
Տարաւ զվարդն իմ յինէն , ցաւեցոյց զհոգիս ,
Այլ զնա ոչ տեսանեմ . զի՞նչ լինիմ գերիս .
Փոխան ուրախութեան՝ ողբ ասեմ վարդիս :

7. Վախեմ, հողմն սաստիկ ելաւ ահագին,
վասն այն թառամեցաւ տերեւն վարդին.
Եւ կամ խորշակահար տապըն արեւին,
Եհար թարշամեցոյց ըզգեղս նորին:

8. Կարծեմ թէ ծաղկունքն արին հետ ինձ քէն,
Տարեալ հեռացուցին ըզվարդն իմ յինէն,
Եւ կամ կարկուտ եկեալ սաստիկ ի յամպէն:
Եհար զնա անողորմ կտրեաց ի թիւէն:

— Ծաղկունքն ամեն ասեն նորա միտքան,
Թէ ընաւ չունինք ի վարդէն կուման.
Մեզնէ քեզ բուսալայ հազար ու տասգան
Աշման ագահութի թողի ու փինհան: (1)

ՅՈՎԼ. ՔԼ. ՄԿՐԵԱՆ

ԳԱԻԱՌՔ

Գաղաթիւ, 3 Մայիս, 1886

Գարնան առաջին բոյրերուն, սոյլերուն եւ նշոյններուն
հետ ողջոյն մի հասաւ առ իս Բիւզանդիոնի սարերէն, ող-
ջոյն որ ծաղիկներով ու երգերով լեցուն՝ բարեկամութեան
բոլոր գորովալիւր շեշտերով յուզեց եւ վառեց հոգիս:

Արդարեւ գարունը, քնարն ու յիշատակներն հայրենեաց
պէտք է հրեշտակներ լինին կենաց, զի կարող եղան զար-
թուցանել յիս խանդ մի զոր սպառած նկատելու պէտքը
կ'զգայի, եւ բորբոքել բոց մի, զոր չիջած ինձ կը թուէր ա-
կամայ: Ապրիլ՝ այնպիսի կեղերոնի մի մէջ ուր դործն առաւել
կարեւոր է քան զխօսք, տեսնել այնպիսի Հայեր որք առա-
ւել գործնական նպաստի պէտք ունին քան ներշնչման, եւ

(1) Մաս առ մաս պիտի հրատարակենք սոյն ընդարձակ քերթուածն,
որ վեց մասի կը բաժնուի, եւ որ՝ իւր ինքնասիւզ գեղեցկութենէն զատ՝
կարեւորութիւն ունի Հայ լեզուի եւ գրականութեան պատմութեան համար:

այս ամենուն մէջ լարել քնարին թելերը՝ անձնասէր լինել եւ իւր հաճոյից միայն ծառայել է։ Քանզի գրել եւ երգել մեր հոգւոյ պիտոյքն են առաւել քան իզձ այլոց օգտակար լինելու, եւ այն սուրբ հուրը՝ զոր զմեզ շուրջ պատող իրք կազդեն մեր սրտին, խեղդելու դիւցազնական ջանքը շատ սուղ կ'արժէ մեզ։ Բայց անհրաժեշտ պարտականութիւն մի է սա, զոր հարկ է յանձն առնումք յօգուտ մեր ազգին, յօգուտ մեր եղբարց եւ յօգուտ բուն իսկ մեր անձին։ Եւ ի՞նչ է կեանքն առանց մրցման։ Եթէ մեր սրտին եւ մտաց մէջ չունենամք յարասեւ ծփումն խորհրդոց, եթէ տամք ազատ տապարէզ մեր հակմանց խոյանալու, պիտի արժէ արդեօք որ ՄԱՐԴ անուանիմք, եւ բոլոր էակաց ֆիզիգական եւ իմացական յատկութեանց մենաշնորհն մեզ սեպհականել յուսակնիմք։

Կրօնք՝ (եթէ ներելի է այսպէս ըսել) անձնական եւ ընկերական բարոյականի յաւերժական օրէնքը կազմեցին, չարին ու բարւոյն մրցման մէջ առաքելութեան վարձք յատկացուցին։ Արդեօք ներելի չէ եւ մեզ աւելի նոր բարոյական մի ստեղծել ոչ նուազ վսեմ սահմանի մի մէջ, աւելի իմաստասիրական բարոյական մի, որուն պէտքը շատ զգալի չէր մեր նախնեաց, այլ որ յոյժ կարեւոր է մեր դարուն։ Կուգեմ ըսել պնդել եւ վնճ զգացմանց յաղթելու բարոյականը, որ թանձրացեալին եւ վերացեալին, իրականին եւ խոհականին յարասեւ մրցումն է։ Այսինքն վսեմ ըզձի մի կռիւն ընդ հարկին։ Ի՞նչ օգուտ, մեր դարը նիւթականին եւ գրականին դարն է, եւ ժամանակին համակերպիլ իմաստնազոյն փիլիսոփայութիւնն է մարդկան։

Գրել եւ երգել, խօսիլ եւ նուաղել, ընթեռնուլ եւ լսել, հոս չը բովանդակիր միթէ՞ հաճոյից եւ երանութեան աշխարհը։ Այլ երբ այս ամենք գրաւեն զգայարանքդ լսոր, երբ գեղեցկին եւ վսեմին բոլոր ներշնչումներովն արբելու հոգեկան անսահմանութեան մի մէջ կը թեւոծես, երբ կ'ամփոփիս համայն գաղտնիարաց ծոցն, եւ աշխարհ կ'սկսի հեռանալ աչերէդ, երբ կը կախուիս անդունդներու վերայ եւ կը սուրաստ անհունութեանց մէջ, ի՞նչ կը լինի զարթումդ աշխարհի մի

մէջ, ուր երազողդ ստուերն իսկ պատկերելու կարող առարկայք կը պակսին: Յորում կը տեսնես շուրջդ տաճարներ աւերակ, դաշտեր անմշակ, եւ կ'անցնին քովէդ մարդիկ որք աչք ունին եւ չեն տեսներ, ականջ եւ չեն լսեր, ոնգունք եւ չեն հոտոտեր, հոգի եւ չեն զգար, լեզու եւ չեն խօսիր, ոյժ եւ չեն մրցիր, միտք եւ չեն խորհիր, խմացականութիւն եւ չեն ըմբռներ, վերջապէս մարդիկ որք կենդանի են եւ չեն ապրիր եւ գոհ ու անմուռնչ կը սահին խաւարին մէջ, կոխտեղով ծաղիկը որ կը ծլի, անտեսելով աստղիկն որ կը փայլի: Ահ, ի՞նչ կը լինի զարթումը: — Պատրանք:

Սեւ հեղեղ մի կը բարձրանայ կուրծքէդ ի վեր, եւ զայն ի դուրս ժայթքելու պէտքը կը մաշէ հոգիդ: Պէտք ունիս այդ բեռն ի բաց թողլու, պէտք ունիս գրելու, պէտք ունիս ազգիդ ցաւերը եղբարցդ հաղորդելու: Սակայն ի՞նչ օգուտ գրելէ:

Յաւեր որք լին կը պահուին, գոգցես կը վարժեցնեն զմեզ ստուապելու. այլ երբ կը սովորիմք զանոնք թօթախել հրապարակին հաղորդելով, երիցս առաւել կը դառնացնեն զմեզ: Սրտաքին տպաւորութիւնք աւելի հզօր են քան մեր ներքին ազդմունք: Զգացուած ցաւը գրուած միջոցին կը կրկնապատկի, եւ ընթերցման ատեն կեռապատկի: Եւ միթէ բնական չէ որ ողբերգական վէպ մի յուզէ զմեզ նոյն իսկ նորա անստուգութեան գիտակ եղած ատեննիս: Ի՞նչ կը լինիմք ուրեմն երբ ճանչնամք թէ այդ վէպին առարկայն մեր ազգն, մեր քորք եւ եղբարք են: — Կը յուսահատիմք յոյժ: Ահա սոյն յուսահատութենէ ունեցած երկիւղս է որ կը մաքառի յար գրելու խանդիս դէմ, զի մի գուցէ նկարելի տխուր պատկերին ազդեցութիւնը կաշկանդէ թեւերս, որք գէթ ազատ են գործելու իրենց հիւլէական կարողութեամբ, գործելու ազգիս համար, գործելու հայրենեացս համար, որոյ ապագային վերայ հաւատք ունիմ մեծ, եւ զոր անեղծ կ'ուզեմ պահել սրտիս խորութեանց մէջ:

Այսպէս գործնական մարդ լինելու հարկն առ այժմ պէտք էր յաղթանակէր գրական մարդ լինելու ըլճիս, ըստ որում գաւառացի ազգայնոցս կացութեան մօտէն ծանօթանալու

բարեպատեհ առիթը կը ներկայէր ինձ, եւ զանոնք քննելու եւ ուսանելու կարեւոր զբաղումն կը գրաւէր ժամանակէս մաս մի: Այլ թէ հարկ է հաղորդել ազգիս ծանօթութիւններէն մաս մի. խնդիր մի է սա զոր լիովին լուծած չեմ տակաւին, ըստ որում անգէտ եմ գրեթէ այն ջանից որակութեան կամ քանակութեան, զոր ի գործ կը գնէ Ազգ. Կեդրոնական վարչութիւնը գաւառաց ազգային վիճակի բարւոքման մասին: Եւ անտեղեակ եմ թէ փոյթ ունի՞ արդեօք անոնց նկատմամբ տեղեկութիւններ ստանալու. թէ գիտէ արդեօք որքան են Գաղատացի Հայք, թէ ինչո՞վ կզբաղին, թէ կը համապատասխանէ՞ իրենց բարոյական կացութիւնը նիւթականին, թէ ո՞յց ձեռամբ եւ յոր միջոցներով կը դատտիարակուի նոր սերունդը, թէ ո՞յց եւ որպիսեաց ձեռք յանձնուած են ազգային գոյք՝ եկեղեցի, վանք, տաճարաց փլատակներ, թէ ի՞նչ գիրք ունին Լուսաւորչական Հայք Հռովմէականաց նկատմամբ: Կը յիշեմ միայն թէ անցեալ տարի Ազգ. վարչութիւնը տեղոյս եւ չրջակայ գիւղօրէից մէջ գտնուած Ազգային ընկերութեանց ցուցակը խնդրած էր, առանց հարցնելու թէ այդ թշուառ մարդիկ գիտե՞ն միայն կանոնաւոր կերպով երեսնին խաչակնքել, ո՞ւր կը մնայ աղք եւ ընկերութիւն բառերու նշանակութիւնն ըմբռնել: Փոխանակ ընկերութեանց ցուցակը խնդրելու՝ ինչո՞ւ արդեօք չը խնդրեց ազգայնոց ցուցակը բաղդատելու համար ներկայն անցելոյն հետ, որոյ պերճախօս հետեւութիւնը պիտի լինէր ազացուցանել իրեն թէ վատիկանեան իշխանութիւնը իւր փարախին մէջ ամիսփած է Հայկայ եւ Լուսաւորչայ սերունդը: Ինչո՞ւ չը հարցներ Ստանդի Հայոց թիւը որք մի քանի տարւոյ մէջ անթիւ զոհեր մատուցին Լուսերի բանակին: Ինչո՞ւ Գաղատիոյ նման կարեւոր ու ճոխ գաւառի մի վանքը՝ որ անման հրաշալիք մ'է իւր շինութեամբ, հնութեամբ եւ դրիւք, թափուր ու դատարկ կը հեծէ իւր անմշակ այլ ընդարձակածաւալ, բերրի արտօրէից վերայ, եւ զայն չուրջ գեղազարդող ուռենիք կը խառնեն իրենց արտասուքն մշտահոսան ջրալըք գետոյն ալեաց հետ բարեբեր, որք գիրենք կողովեն: Աւաղ, իրական գրախտ մի լինելու

հանդերձեալ վանքն այն անկեալ ծերունի մի է, զոր իւր որդիք բազմերամ Լքած են եւ ուրացած: Հոն տարիներ առաջ բազմաթիւ միաբաններ կը քարոզէին ու կը գործէին, եւ հոն հազարաւոր ժողովուրդ ծնրադրած կը փառաբանէր Լուսաւորչայ Ս. Հաւատքը, այսօր կամարներն տարեւոր կը պատասխանեն ամայութեանց եւ հազիւ 130 տուն կը կազմէ այն բնիկ ժողովուրդը, որ կը մանէ տաճարէն ներս ինքզինքն Հայ անուանելու դիւցազնական քաջութեամբ: Իսկ մնացեալ մասն՝ բիւրաւոր ժողովուրդն այն կուրանայ իւր նախնիքը, կուրանայ իւր ազգն ու լեզուն, եւ կ'անուանի պարզապէս կաթոլիկ ազգ: Եւ ինչո՞ւ այս ամենը: — Զի հօտին հովիւը ⁽¹⁾ կը ննջէ:

Տգիտութիւնն այնքան խորին եւ զարթունայն այնքան դժուարին է այս թշուառ այլ բազմաթիւ մասին Հայոց, զի դեռ իւր կզերին մահացու ազդեցութեան ներքեւ կը հեծէ, մատնելով խաւարին մէջ իւր եղբօրն ընդդէմ, հայհոյելով ⁽²⁾ իւր ծննդեան դէմ, անիծելով իւր նախնիքը, այսպանելով իւր լեզուն եւ հայրենիքը:

(1) Հովիւ բառով՝ Ազգանուէր յօդուածագրուհին անշուշտ կ'իմանայ քրդոգիներն եւ առաջնորդներն, որք Սրբազան Պատրիարքին յորդորանաց ու հրահանգաց սպասելու չէին՝ հսկելու եւ գործելու համար: Իսկ Ազգային վարչութեան վերադրուած զանցառութիւնք ամեն վարչութեանց ալ երեսին տուած են, որքա՞ն ալ անձնութիւններ աշխատին ու պաշտօնավարեն սուրբ: Կ'երեւի թէ վարչային կամ պաշտօնէական գրութիւնն ի հիմանէ նորոգելու հարկ մը կայ: Եւրոպական վարչապետ մը՝ որ այնքան օժանդակներ ու միջոցներ ունի, վարչական գործերով շատ աւելի չքղբաղիր քան մեր Ազգային վարչութեան Ասենապետն, որ իւր ազգային պաշտօնէն դուրս քանի՞ քանի՞ պաշտօններ եւ զբաղումներ ալ ունի: Սակայն եթէ տուի իսկ մեզ օր մ'ունենալ թողակաւոր պաշտօնէութիւն մը, կազմուած ձեռնհաս անձերէ եւ որք կարենան իրենց բոլոր ժամանակն յատկացնել իրենց պաշտօնին կատարման, այն ժամանակ ալ գաւառք չըպարտէին սպասել ամեն քան կեդրոնէն, կեդրոնական վարչութենէն:

Ծ. Խ.

(2) Գայսերական լիկէոնի իմաստակ աշակերտ մը, որ իւր հացն ազգէն կ'ուտէ, ժպտած է սոյն հայհոյութիւնն հրապարակաւ ընել Բերայի Նարեկեան վարժարանին մէջ ի ներկայութեան Հոգաբարձութեան Ասենապետ (յանժամ) Մեծ. Ռուբէն Էփէնսի Կիւմիւշլէրտանի, որ շատացած է յանդիմանելով հայհոյիչն: Նոյն երիտասարդն յետոյ յաջողած է նոյն վարժարանին

Տգիտութիւնը խաւարն է, խաւարին մէջ կը գործունի ամեն ոճիր: Ո՞վ է յանցաւորը. ոճրագործը թէ խաւարն արտադրողը, կը հարցնէր անմահն իւրիւ իւր թշուառներուն մէջ: Եւ ո՞վ է խաւարն արտադրողը, ո՞չ ապաքէն ազգը որ անխոյթ թողած է իւր հօտն ի կորուստ դիմել, ի խաւար եւ ի մահ դիմել: Եւ ի՞նչ եղած է Գաղատիոյ Հայուն մեծ մասը, մեռած է չքացած է իւր ազգին համար:

Կան խմտտունք որք «նախ հաց եւ ապա լոյս» կը գոչեն. այլ ոչ, ոչ, «նախ լոյս եւ ապա հաց» պիտի աղաղակեմ ես, զի հացն ալ լոյսէն կ'արտադրի: Տգիտութիւնը մոլորումն է, ագիտութիւնը աղքատութիւնն է, ագիտութիւնը գերութիւնն է:

Ո՞վ չըստկար երբ լսէ թէ տասնեւիններորդ դարուս մէջ կայ ժողովուրդ մի, որուն արգիլեալ է լրագրաց եւ ամենայն գրեանք ընթերցումն, որուն ներելի չէ Աւետարանի վերծանումը, եւ ով որ Աւետարան կը կարդայ նա սրբապիղծ է, զի վարդապետին եւ մայրապետին մենաշնորհն է այն, եւ ով որ պատմութիւն կ'ընթեռնու, նա մասուն է (դժոխային բառ): Լուսոյ թշնամիներ, որք կ'սքօղեն ճշմարտութիւնն, արդարութիւնը, առաքինութիւնը, ազատութիւնը, յառաջագիմութիւնը, քաղաքակրթութիւնը, փակելով նոցա դէմ Աւետարանը՝ լուսոյ եւ բարոյականի գանձարանը: Այրելով ու պատտուելով թերթերն ու պատմութիւնը, անցեալն ու ներկայն՝ տապալային ուղեցոյցը, այսինքն կեանքը եւ լոյսը, եւ կը զինեն ձեռքն իրենց հօտին զարնելու համար եղբօրը, եղբօրը որ անտէր եւ անհովիւ՝ այլ շնորհիւ իւր կրօնական ա-

սնօրէն կարգուիլ, եւ այսօր սնօրէն է զաւառական վարժարանի մը, ոյր աշակիրաց կը քարոզէ յայտնի եւ համարձակ թէ՛ Հայր ազգ չեն, թէ Հայաստանաց եկեղեցին կուսումն է, թէ Հայերէնն լեզու չէ. եւ շարաթն երկու ժամ միայն յաւկացուցած է տոյն լեզուին ուսման, մինչդեռ Փռանսերէնի՝ 8 ժամ: Ամբասանուած՝ ի մօտոյ թերեւս պաշտօնանկ ըլլայ այն դիրքն Հայ ուսուցչութեան, որ սակայն ապահով եմ թէ մայրաքաղաքիս ամենէն հարուստ թաղերէն միոյն վարժարանին Տնօրէն պիտի կոչուի վերսին: Կրօնական եւ Կրթական ժողովոց մեծագոյն պարսքն է գտնել եւ ուսուցչաց ցանկէն յաւէտ արտաքսել այն վարժապետներն իրեւ մեծագոյն թշնամիներ ծ. Խ.

զատութեան՝ կերթայ լուսոյ տաճարներ կանգնել անցելոյն աւերակաց վերայ:

Այս ամենը կը տեսնէ եւ կը զննէ՞ արդեօք Ազգ. վարչութիւնը, եւ սոցա հետեւանքը կը նախատեսէ արդեօք իւր իրաւասութեան ներքեւ գտնուող Հայոց համար, եւ եթէ գիտէ իսկ, ի՞նչ միջոցներ ի գործ կը դնէ ի պաշտպանութիւն իւր տառապեալ ժողովրդեան: Եւ տեսնեմք թէ ինչ պիտի ընէ եկեղեցւոյ պատի խնդրոյն առթիւ որ իւր պաշտպանութեան կը կարօտի, եւ որ սաստկապէս յուզած է այժմ տեղւոյս Հայ ժողովուրդը: Սրտմտութիւնը կը դողացնէ մարդուս ոսկորները, երբ մտածէ թէ դարերէ հետէ Հայ ազգին սեպհականեալ եօթն եկեղեցիներէն միոյն աւերակը չըջափակած պատը վրուզած են Հռովմէականք՝ խարոխին քարերը մի առ մի վերցնելով. եւ երբ Հայ ժողովուրդը կը ձեռնարկէ նորա վերաշինութեան, շնորհիւ հանգանակութեան մի, որում ազգայինք իրենց կարողութենէն աւելի մասնակցեցան այն յուսով որ, անոր կից Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ մէջ կառուցանելի վարժարանին իբրեւ պարտեզ պիտի ծառայէր, ըստ որում չունինք տակաւին աստ վարժարանի կանոնաւոր շէնք մի. եւ ահա՛ Հռովմէական իշխանութեան մատը կը միջամտէ բողոքելով եւ պնդելով թէ ինքն իսկ մասնակից է սոյն աւերակաց իրաւանց, եւ կը յաջողի դադրեցնել տալ պատին շինութիւնը: Հայոց կողմանէ ի գործ դրուած միջոցք ապարդիւն կը մնան իրենց գործը շարունակելու համար, եւ խընդիրը կը յլուի ի պատրիարքարան:

Հռովմէականք անպաշտօն ակումբներու մէջ կը պնդեն թէ Հայ ժողովուրդն է որ ի սկզբան բաժնուած է պապական աթոռէն, եւ ո՛վ ծիծաղելի տգիտութիւն (1), երբ ըսածնուն ապացոյցը խնդրես, հին բարի ժամանակի «վարդապետն ասաց»ը կը պատասխանեն քեզ: Երեմիա մի անշուշտ բաւական ողբ չի պիտի գտնէր իւր մեղամաղձոտ մտքին մէջ արտասուելու համար այն ժողովուրդը, որ կապրի իննեւտասներորդ դարուն մէջ միջնադարեան տգիտութեամբ եւ առակեալ անմտութեամբ:

(1) Յաւալի է որ մեր Հռովմէական եղբարք տեղի տուած են Անահիտի

Դեռ այս դէպքն աննշան է յոյժ բաղդատմամբ անոնց, որք ամեն օր կուգան յուզել ազգին անհատներն կամ ամբողջութիւնը:

Երբ այս տեսակ պատմութիւններ կը լսէ եւ կը տեսնէ մարդ, կահաբեկի, եւ կը հարցնէ ինքնին թէ. կեդրոնին այսքան մօտ գաւառի մը մէջ երբ այսպիսի եղելութիւնք տեղի ունենան, ի՞նչեր կանցնին արդեօք Ասիոյ խորերը:

Եւ ի՞նչ միջոցներ ի գործ կը դնէ Ազգ. վարչութիւնը այս ամենը դարմանելու կամ արգիլելու համար:

Ի՞նչ օգուտ գրելէ, կըսէի:

Եթէ խօսքն արծաթ է, ո՞չ ապաքէն ոսկի է լռութիւնն...:

ԱՆԱՀԻՏ

ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏՔ

ՔԱՐԻԻՂԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մասնաւոր նշաններ չըլլալով քարիւղի հանքերը ճանչնալու համար, հանքաբանք չեն որ Ամերիկայի մէջ կը գտնան քարիւղի հանքերը, այլ մասնաւոր դաս մը մարդիկ կան որ կը կոչուին Ուայլտ Փաթթըրս (Wild Catters) եւ որք իրենց, կամ մասնաւորաց ու ընկերութեանց հաշուոյն կը խուզարկեն եւ կը գտնան երակներ եւ կը բանան հորեր: Այս գործունեայ, հանձարեղ եւ անխոնջ անձինք շատ բախտախնդիր կեանք մը կը վարեն. այսօր հարուստ են, վաղը թերեւս աղքատ պիտի լինին. երբեմն մէկ շաբաթէն յաջորդութեամբ կը պսակուի իրենց աշխատանք, եւ երբեմն բազում ամաց ջանքերնին ի դերեւ կելնեն:

սոյն կծու դիտողութեանց: Մենք կը փափագիմք, մանաւանդ յոյժ կը փափագինք թէ Հայ ազգին ամեն մասերն, ամեն հասարակութիւններն հաշտ ապրին միմեանց հետ:

Ծ. Խ.

Ի սկզբան կը կարծուէր թէ քարիւղի հորք ծովափանց կամ գետեզերաց մօտ կը գտնուէին, եւ այն տեղերը միայն կը հետազօտէին. բայց տակաւ տեսնուեցաւ որ ամէն տեղ կը գտնուին. եւ այսօր գործեաց կատարելագործմամբ, ամէն ուրեք դաշտաց թէ լեռանց վերայ, ծովափանց մօտ թէ հեռու, կը խուզարկեն եւ կը բանան քարիւղի հորեր, որոց խորութիւնը խիստ փոփոխական է, զի կան՝ որ միայն 100 ոտք խոր են, կան այլք՝ որ 2000 մէթր:

Առաջ, քարիւղը Բէնսիւլվանիոյ խորերէն Բիթսպըրլի զտարանները փոխադրելու համար շատ դժուարութիւններ կը կրէին, երկրին առապարտութեան եւ ամայութեան պատճառաւ: Գլխաւորաբար Ալէկանի գետոյն հոսանքը կը գործածուէր քարիւղը փոխադրելու. կը լեցնէին մասնաւոր լւղամբարներու մէջ, զորս կը դնէին լաստերու վրայ, եւ շոգենաւք կը քաշէին եւ կը տանէին զայնս մինչեւ Բիթսպըրլի: Բայց հակառակ ամեն տեսակ հոգածութեանց, եւ մասնաւորապէս նաւաւարաց տգիտութեան պատճառաւ, մեծամեծ կորուստներ եւ սոսկալի արկածներ պակաս չէին, մանաւանդ հրդեհներ: Այս հրդեհներէն երեւելի է 1863 Մայիս 12ին պատահածը, յորում բազմաթիւ լաստք միանգամայն բռնկելով եւ սաստիկ հովէ մը մլեալ, ամէն ինչ սպառեցին իրենց ճանապարհին վրայ:

Այն ժամանակները Պոսդոնցի երկտասարդ փաստաբան մը, որ հաստատուած էր յՕյլ-Սիթի, այս արկածներու առաջքըն առնելու համար, մտածեց մետաղեայ խողովակներով փոխադրել քարիւղը. բայց այն ինչ գործադրելու սկսած, ձգեց իւր գաղափարն: Երկու տարի յետոյ, 1865ին, Սամուէլ Վանսիք այդ գաղափարը ձեռք առաւ եւ հաստատեց գիծ մը: Թէպէտ այս ձեռնարկը չյաջողեցաւ, բայց ապացոյց թէ կարելի էր մետաղեայ խողովակներ գործածել քարիւղ փոխադրելու համար: Այնուհետեւ ուրիշ ընկերութիւնք այս ձեռնարկը վերսկսան, բայց ամենքն ալ չյաջողեցան թէ կամքի եւ թէ դրամագլխոյ պակասութեամբ, մինչեւ որ 1876ին կազմուեցաւ Միացեալ Մետաղեայ Խողովակաց Ընկերութիւնը (United pipe lines Company), մեծ դրամագլխով եւ յաջողե-

լու հաստատ հաւատով: Այսօր այս ընկերութիւնն ունի 6500 հազարամէթր երկայնութեամբ խողովակ եւ 500 ամբար, որոց իւրաքանչիւրը կրնայ պարունակել 20—35 հազար տակառ: Ընկերութիւնը կրնայ մէկ աւուր մէջ 200,000 տակառ քարիւղ շրջեցնել իւր խողովակաց մէջ: Բէնսիլվանիոյ երկաթուղեաց ամէն գծերուն վրայ մասնաւոր կայարաններ ունի. Բիթսպլըրկի, Գլիվլէնտի եւ Պըֆֆալօի կայարանք հաստ խողովակօք միացած են Բէնսիլվանիոյ Իւդի զաւթաց հետ: Ահագին ամբարք, հաստատեալ իրարմէ բաւական հեռու, միմեանց տալով կը բերեն իւզը մինչեւ Նիւ-Եօրքի ծովն, իրենց հանման սեղէն 500 մլոն հեռու: 52,000 հորեր կ'արտադրեն այն ամբողջ քարիւղը զոր այս ընկերութիւնը կը փոխադրէ:

Ուրիշ ընկերութիւն մը «Իւզի Ընկերութիւն» անուամբ, (Standard Oil Company) կը գնէ, կը զտէ եւ կը վաճառէ այս քարիւղին մեծագոյն մասն: Այս երկու ընկերութիւնք միեւնոյն տնօրինութիւնն եւ հաւասար շահ ունին: Իրենք կ'որոշեն հրապարակի դինն: Իւզի ընկերութեան ծանուցեալ դրամագլուխն է 175 միլիոն ֆրանք: Բէնսիլվանիոյ քարիւղին ինն տասներորդը ինք կը զտէ. օրը կը գնէ 30—40 հազար տակառ իւզ, զոր կը փոխադրէ իւր յատուկ կառքերով: Իւր հաստատիչք էին Սամուէլ Անտրիու եւ Ռօքէյֆէլէր, մին հասարակ երկրագործ մը եւ միւսը դրագիր մը. աւերորդ է ըսել թէ երկուքն ալ այսօր սոսկալի հարստութիւն գիշած են:

Միացեալ Նահանգք կ'արտահանեն տարին գրեթէ 50 միլիոն տակառ քարիւղ, որ կը խրկուի գլխաւորաբար յԵւրոպա, Հնդկաստան, Չինաստան, Ճաբոն եւ Հարաւային Ամերիկայ. առոյցմէ զատ ամեն քիչ չատ քարիւղ արտադրող ուրիշ երկիրք բաց ի Ռուսիայէն կընդունին Ամերիկայի քարիւղը: Միացեալ Նահանգներէն արտահանեալ քարիւղին մեծագոյն մասը զտեալ է, բայց եւ այնպէս կան նաեւ Եւրոպայի մէջ ալ կտարանք:

Միացեալ Նահանգաց ամբողջ արտադրութիւնն է 40 միլիոն տակառ ⁽¹⁾, որ ինչպէս հետեւեալ ցանկը կը ցուցնէ, ամբողջ աշխարհի հաւաքական արտադրութենէն աւելի է:

(1) Մէկ տակառը 460 լիտր է, այն է գրեթէ 56½ քաշ:

	Հոր	Տակառ
Քանատա	200	900,000
Բէլրու		500,000
Աւստրալիա		80,000
Ճարոն	2,000	54,000
Պիրմանիա		1,000,000
Կովկասիա		116,000
Պաքու	400	15,625,000
Կովկաս լերինք	250	50,000
Ռումանիա	1,200	125,000
Կալիցիա		5,000,000
Գերմանիա		500,000
		25,550,000

Ռուսիա իւր գրեթէ 16 միլիոն տակառի արտադրութեամբ ոչ միայն ինք իրեն կը բաւէ, այլ նաեւ օր ըստ օրէ Միացեալ Նահանգաց յաջող մրցակիցը լինելու վրայ է:

Ափլէրունի թերակղզւոյն հարաւային կողմը կը տարածուի 15 միլոն չրջապատով սքանչելի ծոց մը, պտտապարեալ ամէն հովերու դէմ. այս ծոց կը կազմէ ազահովագոյն նաւահանգիստներէն մին եւ կրնայ պարունակել հարիւրաւոր նաւեր: Սոյն ծոցին խորը կը բարձրանայ Պաքու, Կովկասիոյ Բէթրո-Ղիւթի կեդրոնը: Հին Պաքուն, իւր պարսկական գծով տուններով եւ աղտոտ փողոցներով, չիք այլ եւս. այլ անոր յաջորդած է Ռուս Պաքուն հաստատ եւ գեղեցիկ շէնքերով ու լայն փողոցներով: 1870ին ունէր միայն 12,000 բնակիչ. այսօր 50,000էն աւելի կը համրուին: Այս քաղաքին այսքան արագ փոխուելուն պատճառ եղած են նախ՝ քարիւղի հանքերն. երկրորդ՝ այն երկաթուղին որ զՊաքու կը միացնէ ընդ փոթիի, եւ որով Կասպից ծովն օր մը թերեւս վերստանայ իւր վաճառականական անցեալ կարեւորութիւն:

Ափլէրունի թերակղզւոյն վրայ քարիւղի արտահանութիւնն շատ հին է, այլ կարեւորութիւն ստացաւ այն օրէն ի վեր, երբ Ռուսիա ջնջեց քարիւղի մաքսն: Այսօր Պաքուն

քարիւղն ամենամեծ ասպազայ ունի: Յաւալի է տեսնել որ
Հայք ունենալով ամեն դիւրութիւն, չեն կրցած օգտիլ հա-
րստութեան այս անսպառելի աղբիւրէն, եւ աստարէսն թո-
ղած են երկու օտարականաց, որք զայնս շահագործելով
այսօր միլիոնատէր եղած են: Եւ դեռ կ'ըսեն թէ Հայք վա-
ճառական ժողովուրդ մ'ենք... (1):

Լ. Ե. Տ.

ՀՍԿԱՅ ԵՐԱԶՆ

Յանըրջի էր:

Եւ տեսնէի դաշտ ընդարձակ,
Ուր պարէին խառն ի խառնքն եւ հերարձակ
Ամբոխ լըռին կարիճներու եւ աղջրկանց,
Ոյց հըպէին չրթունք երբեմնք սիրտխանձ:
Հովանուտ էր դաշան, եւ թմբիք մեծ, թաւաստեան
Տատանէին հողմոց ի շունչ յորդահոսան:
Այսպէս ճաճանչ մի մերթ ընդ մերթ ի վայր սահէր
Ի' ոսկի ներկէր լանջ, ուս, բերան, գլուխ լուսահեր:
Այլ, ով զարմանք, լըռին չրթունք չը ժպտէին,
Այլ ունէին անճառ բան մը գերմարդկային:
Աչեր յիրեար չը յառէին սիրաբորբոք,
Եւ ունէին նայեաց տարաամ, վըշտամորմոք:
Գողցես խնն վերջին օր մ'էր նոցա շնորհեալ,
Յորում իւրեանց ներելի էր սիրել, խնդալ,
Եւ իւրեանց սիրտն արդէն լի էր ցուրտ սարսուռով
Եւ ի մահուան սանջէր խորհուրդ աղետորով:

* * *

(1) Պատուական յօդուածագրոյն հետ ցաւելով հանդերձ թէ Հայք փոյթ չու-
նին օգտիլ հարստութեան ամեն աղբիւրներէն ալ, սակայն ուրախութեամբ
կը հաստատենք թէ՛ Բագուի Հայք մասնաւորապէս՝ մեծ փոյթ կը ցուցնեն
վերջերս զարգանալու մտաւորապէս թէ նիւթապէս: Ծ. Խ.

Ամպ մի անցաւ :

Եւ տեսնէի մի որորան ,
 Յորում խաղաղ ննջէր մանկիկ վարդ եւ շուշան :
 Առաւօտ էր . սլաաուհանին մօտ երգէին
 Հոյլ հոյլ թռչունք սիրատարիկ , թեթեւ , նըրբին :
 Մըսուրի բոյր մի գաղջ սըփուէր յօդս արփաւէտ .
 Հողմիկ անոյշ գըգուէր զմանկան հերս վէտ ի վէտ :
 Անշուշտ ախորժ երազ մ'եկաւ չոյել իւր քուն .
 Զի աւանիկ չարժէր իւր շուրթըն վարդագոյն ,
 Որպէս չարժին վարդի թերթեր , երբ հեզ զեփիւռ
 Գայ համբուրել ծաղկանց ճակատ բուրումնատիւն :
 Եւ արթընցաւ մանուկն , ահա աչեր բացաւ
 Լուսաբլրթիթ , զոյց գոյն երկին օժտեց ամբաւ :
 Բանար աչերն ի լոյս , դառնար մեղմ իւր նայուած
 Յարարչութեան վըսեմ տեսիլ եւ , զարմացած ,
 ձիջ մ'արձակէր ում չիք նըման աստեղաց տակ :
 Մայրն ընթանար ի ներքս , ասէր . « Ա՛յ իմ հրեշտակ » :

* * *

Ամպ մի անցաւ :

Եւ տեսնէի բանտ խաւարին :
 Կարգ մ'էակներ ձեռն ի ծնօտի նստած էին .
 Կարգ մ'էակներ տժգոյն , վըտիտ , խարաղնազգեաց ,
 Հերք եւ մօրուք ցախ , անխընամ , հէք վըշտազգած :
 Անշարժ կային , այլ յարթմընի , դէտակն յերկիր ,
 Անիոյթ միմեանց , լուռ , մենաւոր , անկարեկիր :
 Կարծէիր թէ վաղուց լըռած էր նոցա շունչ ,
 Կամ թէ զիրեար իմանային , թէեւ անմռունչ .
 Կամ կարծէիր թէ սպասէին ումեք հասնել
 Եւ հուսկ բանալ այդ երկաթի սեաւ դուռն անել .
 Այլ թէ նոքա սպասած էին յոյժ ընդ երկար ,
 Եւ նա որում ակն ունէին բընաւ չէր դար : —
 Յանկարծ ամենքն ի միասին , կին , այր , սլաաունի ,
 Գռեհիկ բանակ մի ցնցոտեաց , սէգ , սպառնալի ,
 Վէս , կանգնէին քրքիջ բարձեալ մահասարսուռ ,

Կայծականացայտ նայուածներով ահեղ եւ սուր .
 եւ տեսնէի, ո՞վ աեսիլ հէք եւ դըժպըհի,
 Որ երկնի ցոյց տային իւրեանց բուռն ամեհի :

* * *

Ամպ մի անցաւ :

Եւ էր ձըմեռըն սառնամած :
 Մշշապատ էր երկնից ճակատըն տխրաղգեաց :
 Ամպ ձիւնեղէն խառնէր ըզծով, գերկին, գերկիր .
 Անշընչացած էր բընութիւն սպիտակածիր .
 Անհետացած էին մարդիկ եւ անասունք .
 Փակեալ էին նոցա համայն բընակութիւնք :
 Եւ ոչ լըռէր, եւ թագչէին համագոյք բնաւ
 Համապարփակ, սառնատարած ընդ պատանաւ : —
 Այլ յեղակարծ հատիկըք ձեան զգեցան թեւեր,
 եւ թիթեռնիկ դարձած, գնացին ի վայր, ի վեր :
 Վերանար մեծն, համայնաքողն սպիտակ ամպ
 Զերդ մոգական գաւազանի մի զօրութեամբ :
 Ճոխ արեգակն արտաքս հոսէր ի մըռայլէն
 Եւ ողողէր կենօք զէակըս համօրէն :
 Շող, տերեւ, ցող, կապոյտ, վըտակ եւ թիթեռնիկ,
 Անտառ, հովիտ, սար, ձոր մարմանդ, գեփլուռ, թռչնիկ,
 Համայնք շուրթեր եղած էին եւ ի համբոյր
 Միմեանց ի սէր մատչէին, գոհ եւ կենսաբոյր :

* * *

Ամպ մի անցաւ :

Եւ տեսնէի մեծ Սահարան,
 Զոր մըթընչաղ վերջալուսոյ ծածկէր պատան :
 Թըւէր ինձ թէ փոխադրուած էի երկրէս
 Գերաշխարհիկ եւ բացօթեայ ինչ ի կրկէս :
 Ահաւոր էր տարածութիւնն անծայրածիր :
 Ամայի էր երկին, թափուր եւլա՝ երկիր : —
 Մի ուղեւոր, ցուպ ի ձեռին, փոշեծածուկ,
 Կըտէր անցնէր այդ անապատըն տրտմասուդ :

Արդէն վաղուց յուղի անկած էր նա, միայն,
 եւ չը գիտէր թէ ո՞ւր յանգէր այդ ուղին լայն :
 Երթար, երթար, աչք ի խոնարհ, հատուտ, յամառ .
 Նինջ կամ դադար չը կար բընաւ նորա համար :
 եւ հարցնէի. « Ո՞վ է այդ մարդն եւ ո՞ւր երթայ » .
 Ոչ ոք տար ինձ սլառասլառնի թէ ո՞վ էր դա :

* * *

Ամալ մի անցաւ :

Եւ տեսնէի որ էր գիշեր,
 եւ էր ծովափ, բայց թէ յ՞որ կոյս, ալ չեմ յիշեր :
 Անդ լուսողող մի ապարանք կար կենսասիրւո .
 Ուր բացխըրիկ նըշուէին ճըրադուք բիւր :
 Մետաքսահիւս ելանելէք սիրահարաց
 Կախուէր անլոյս պատուհանէ մի որ էր բաց :
 Խընդի աւազք սղալատան մէջ ամենուրեք
 Բարձրանային եւ նըւագաց հոտէր խմբերդ :
 Բարձըր քրքիջք ընդ բաժակաց խառնէին չօինդ ,
 Խեղամոլար հիւս գար կաքաւ սէղ, գօտեպինդ :
 Յայնժամ, երբ ձայնք առաւել եւս բազմանային
 եւ կործէիր թէ դըզըրդէր գունդս երկրային ,
 Յանկարծ սպիտակ երեւէր ինձ մի կերպարան
 Յայն խաւարին պատուհանին ի մըթութեան ,
 եւ տեսնէի մանկամարդ կին մի որ ի վայր
 Յալիս ծովուն վիժէր դիակ մի դաւիաւար :

* * *

Եւ տեսնէի, եւ այդ ամպեր կուտակեցան
 Յերկնից երեսս, ուր չըջէին նախ ցիր եւ ցան :
 Համայն անուրջքն այն հայտարդէտ յօրինեցին
 Մի սկայ մարտին որ գըրաւէր կիսով գերկին .
 Մի ալեհեր հսկայ որ անդ ընկողմանէր .
 Կարծէիր թէ մի հինաւորց գերեզման էր :
 Ճակատն ի վեր, գլուխն ի յամպոց վերայ դըրած ,
 Ակընկառոյց կար ի կետ ինչ, բաղկատարած :

Անթարթ էին նորա հայեացք աղերսաւոր :
 Զայս ամենայն լուսաւորէր լոյս անսովոր ,
 Լոյս զոր տեսնեն մարդիկ երբեմն , երբ յեղակարծ
 Զարթնուն ի շող մեծ հըրդեհի մի հողմարծարծ :
 Անշարժ էին նորա հոծ հերք ասրաքատակ :
 Խոր էր խորհուրդ համայնազգաց իւր կուրծին տակ :
 Հայէր ի կետն յայն բացական , ի վեր , ի վեր . . . :
 Յայնժամ անշուշտ նըմա մեծ ինչ անդ երեւէր ,
 Զի ծերունի այն հսկային շուրթ ժպտեցաւ ,
 Եւ այս անգամ պարզէր ճակատն այն հոգեգրաւ :
 Բաղուկը իւր միշտ կարկառէին իբր ի գրկիւ .
 Նայուածին մէջ փայլէր հուր խանդ մեծավայել :
 Անձկակարօտ , ողջագուրել գողցես թըւէր
 Մի վեհ էակ զոր ցարդ խնդրած էր սիրա յերեր ,
 Եւ խնդութեամբ զեղուր հոգին , որպէս մի մօր
 Որ զկորուսեալ գտնէ զորդի իւր միամօր :
 Վեհատեսիլ էր կերպարանդ այդ հոյակապ .
 Այլ չէր կարող հասկնալ զայն միտք իմ ուշաթափ :
 Եւ հարցնէի . « Ո՞վ է այդ դէմք սպլառակայօն » .
 Զայնք հծծէին զինեւ . « Ահա ՎԻԿՏՈՐ ՀՈՒԳՈՆ » :

3. ՍԵԹԵԱՆ

28 Սեպտ. 4883. Օրբախիոյ

ՁԱՏԻԿ

ԳԱՒԱՌԱՅԻ ԵՂԲԱՐՑ ՄԵՐՈՑ

Անցեալ ամիս Երկրագունքի էջերն էր զարդարեր Վսեմա-
 շուք գրագիտի մ'անստորագիլի գրիչն , այր Ասատուածաշնչա-
 նման (*) ազդեցիկ ու թռուցիկ եւ դիւթիչ ու հրապուրիչ
 տողերէն կը յայտնուէր թէ Զատիկ յօդուածոյ հեղինակն է

(*) Աստուածաշունչ գրող նման :

Վահրամ: Արդ՝ այս առթիւ փափաքեցայ նուիրել յօգուածիկս Նորին Վսեմութեան:

Զատիւուն երկրորդ օրն էր, յորում ընկերակցութեամբ հանրածանօթ գրավածառ Վահրամ էֆ. Մարգարեանի, գննելու համար գնացի Բերայի Խմամ-Վաչա-Ջէօիլիւկ անուանեալ վայրն, ուր հաւաքուելով մեր Պարսերնակ դաւառացի ազգայինք՝ կը տօնէին Ս. Զատիկն ի ձայն սրնգի, տաւղի եւ թմբկի:

Անդ էր տեսնել շեղջաշեղջ շիւղեր եւ կենդանեաց դիակներ, զորս չըջապաւելով շներն, անոնց մէջ մի անդամն իրարու բերնէ քաշքշելով կը յօշատէին. անդ էր տեսնել նաեւ լարախաղացից ու ձեռնածուաց մեծամեծ վրաններ, հօլովարաններ (հարման), զանազան յակուրջիներ, եւայլն: Բայց ամենէն ուշադրութեան արժանին մեր գաւառացի արենակցաց ծափ, ծանօտ ֆոլքնդ, ճախակի, տնտնուկ, քեր, շորօր, եւն. պարերն էին (*):

Թմբկահարներն՝ յըմայլումն հանդիսատիսաց զանազան ձեւեր կը դործածէին թմբուկին հնչեցուցած ժամանակ, որոց առ ի վարձատրութիւն, պարողներն իրենց կարողութեանց համեմատ դրամներ կը փակցնէին իւրեանց հայրենի նուագահարաց վեհ ճակատն, զորս նոցա կրած գլխապատին ծուկերն մերթ կը թողուին օրսկէս զի արեգական բոցաճաճանջ ճառագայթից արտիւղէկ շողն հարկանելով փալվեցնեն զայնս:

Իսկ անդին, կէս ժամ հեռուն, ի Սիմէց-գիւղ (Սիւնեմփոյ), Մարգարեան Զրօսարանին դիմաց, Բաղլիջ Ռւրանից գեղէն վարդան Մանուկեան բեռնակիր մը լարախաղացութիւն կընէր, իբր հինգ մետր բարձրութեամբ դրուած պարանի մը վրայ կը պարէր հառաչելով «Ես Մշոյ սուլթան Ս. Կարապետ»։ քանզի Ս. Կարապետին եօթ ասորի ուխտ ընէլէն յետոյ՝ Աստուածային նախախնամեալ զօրութեամբ մը ձեռնարկեր է այդոր:

Ահա այսպիսի, գաւառացի խզճալի ազգայինք ունիք,

(*) Հայկական պարուց վերայ պիտի խօսիմ առանձին աշխատութեամբ մը:

իրենց կրած տանջանքն մոռանալով նոյն օրն՝ իրենք զիրենք զուարճութեան կուտային. իսկ ոմանք, նոյն օրն եւս այդ տանջանքն չկրնալով մոռնալ, մեկուսացած, մի կողմէն իրենց հայրենակցաց պարերն կը դիտէին ու միւս կողմէ միմեանց վիճակին կը ցաւակցէին, եւ միայն մեր ուղած մի քանի մը խիթարական խօսքով կը շիջուցանէին սրտերնուն արծարծեալ բոցն :

Հանդիսիս սկիզբն էր Բանկալթիի գերեզմաննոցն. զի — ըստ վաղեմի սովորութեան — Մեռելոց օրերն ննջեցելոց վրայ այցելութեան երթալէն յետոյ՝ մինչեւ երեկոյ կը մնան անդ եւ կեռոյխոսն կընեն : Հաւանական է թէ հանդէսս ի վաղուց այդ գերեզմաննոցէն ծագումն առած ըլլայ, որ է ըսել չուրջ երկու դար (°) առաջ (¹), եւ առ տակաւ տակաւ տարածուելով մինչեւ յիշեալ Ձէօիլիւկն ընդլայներ են իրենց հանդիսատեղին. բայց ասկէ չորս տարի առաջ, զանազան պատճառներով, բոլորովին քաշուելով գերեզմաննոցէն՝ հաստատուեցան այժմեան Ժահահոտ վայրն : (²)

Բանկալթի. Ժ. Անեկան 884 է.

Վշտակիր

Կ. Յ. ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ

ՎՐԻՊԱԿ. — Նախորդ յօդուածոյս մէջ քանի մը տարտրական սխալներ սպրդած են, որոց համար մեր ազնիւ ընթերցողաց ներօղամտութիւնը կը խնդրենք :

(¹) Բանկալթիի գերեզմաննոցին հաստատման ճիշդ թուականն չկրցի գտնել դժբաղդաբար :

(²) Պանդուխտներու կենաց վրայ ընդարձակագոյն գրուած մ'ալ ունինք, զոր պիտի հրատարակեմք յաջորդ թուով : Տեղւոյ անծիւթեան պատճառաւ չըրցանք անցեալ անգամ հրատարակել սոյն Զատիկն : Ծ. Խ.

ԱՂԶԿԱՆ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐՆ

Մայիս. — Պետրոս Դուրեան. — Վարդենիք. — Հայաստանեայց եկեղեցին, եղիշե. — Տիկին Տիսաբ-Փաշա. — Նորավեպ մը. — Իբա. — Հասգիւղ. — Դրամն. — Առողջապահութեան դասագրքեր :

Առ Նուրանիա .

1 Մայիս

Ահա Մայիս. ամիս բուրմանց, ամիս նուազաց. ամիս՝ ուր ծառերն ի քնար կը փոխարկուին, ուր քարերն՝ ի դաշար : Աչքերդ թոյրերով կը պարարին, ռնգունքդ՝ լոյրերով, ա-կանջներդ՝ երգերով : Ա՛լ պէտք չկայ բանաստեղծութիւն կարդալու . բանաստեղծութիւնն՝ որ երկնքէն կը հոսի՝ ցոլի, մարգրտի, չողի, ծիածանի ձեւով, թռչունի ձեւով, օրհ-նութեան ձեւով . բանաստեղծութիւնն, որ յերկրէ կը վերա-նայ՝ վարդի բուրմունքէն ու սոխակի գեղգեղանքէն բաղկա-ցած, բաղկացած մեղրէն՝ զոր վարդ չըթուենք մատակարարեն, բաղկացած հրանոյշ տենչերէն՝ զորս սիրտք կը ծնանին ու չըթուենք կ'արտաբերեն . բանաստեղծութիւնն ըզքեզ կը պա-րուրէ վերէն եւ վարէն եւ ամէն կողմէն, եւ հոգիդ կը թա-փանցէ վեհագոյն բանաստեղծութիւնն անգիր եւ անչափ եւ անհուն : Այդ ամենուն մէկէն, այդ ներդաշնակութեանց եւ այդ փողփողմանց՝ անուն մը կը փնտռես . Օրացոյցիդ մէջ կը կը գտնես զայն — Մայիս : Բայց այդ անունն, ո՛հ, որքան ալ քաղցր աղուազոյն ըլլայ, զիս չը գոհացներ, Նուրանիա : Դու կը գիմես Օրացոյցիդ, կամ լաւ եւս՝ Լուկրետիոսիդ . Չես չատանար Մայիս գոչելով . Մայիսէն վեհագոյն անուն մը տալ կը կարծես աղաղակելով — Նիւք : Իմ էութեան խորե-րէն աղաղակ մը կ'եղնէ, որ տիեզերքէն կու գայ հոգւոյս եւ հոգիէս կ'անդրադառնայ տիեզերաց . այո՛, բոլոր զմայլումս, բոլոր արեւոյթիւնս, բոլոր սէրս, բոլոր իմաստասիրու-թիւնս բաւով մը միայն կրնամ յայտնել — ԱՍՏՈՒՄ՝ :

5 նոյն

Այս գիշեր երազս ատնայ Պետրոս Դուրեանն : Ալէմուղի կերթար : Գերեզմանատան առջեւէն անցաւ, ուր՝ դամբանի

մարմարին նման սպիտակ հագուստներ հագած՝ կ'արտասուէի եւ կ'երգէի իւր շիրմին վրայ։ « Մեղանիւ » ձայնեց ինձ . դարձայ , բանաստեղծին անյադ նայեցայ : Բացուեցաւ իր գերեզմանն , հոն մտաւ Դուբեան , եւ ձայնեց ինձ կրկին . « Մեղանիւ . . . » : — Առաւօտուն արթննալով՝ ցաւեցայ զի չեմ մեռած , զի չեմ հետեւած իւր գերեզմանին մէջ հիւծեալ բանաստեղծին : Զարմանալի չէ որ այսպիսի երազ մը տեսայ . իմ փափագս էր , անձկագոյն փափագս էր ճանչցուիլ Դուբեանէն , իրմէն սիրուիլ , եւ իրեն հետ մեռանիլ . . . Մայիսի վարդերուն հետ :

5 նոյն

Բան մը չեմ ըներ . կը վայելեմ Մայիսն , առանձին : Այլ ընութիւնն իր ծոցէն կը վանէ զմեզ . Հով , անձրեւ , ամպ , որոտում : Եւ կը հարկադրուիս գրքերու մէջ վայելել Մայիսն . . . : Երեք չորս ժամ անընդհատ բանաստեղծութիւն կարդացի , գարնանային տաղեր : Ամենէն շատ կարդացի Վարդենիիքէն . վարդի՛ թերթեր դարձուցի : Սրբազան քերթօղն իւր աչաց աակ , իւր սրտին վրայ ունեցած է կենդանի վարդ մը , վարդուհի-Աննան , իւր քոյրն . եւ այն կենդանաբոյր վարդն իւր բոլոր տաղերուն մէջ կը վառի , կը ժպտի եւ կը բուրէ : Նոր իմն Դրախտ կոռուեալ է Խորէն Արքեպիսկոպոսի վարդենիիքէն : Արդարեւ կը կորսուի դրախտն , յորում անմեղ կենակցութեան մը մէջ — միայն հառաչներով մթնեցած երբեք երբեք — վարդուհին եւ զգայուն եղբայրն ոչինչ կը տեսնէին աշխարհէն բայց միայն իւր վարդերն եւ իւր արշալոյսներն . . . : Աննան կ'ամուսնանայ Պետրոս պէյի հետ . բանաստեղծ եղբայրն եկեղեցւոյն հետ կ'ամուսնանայ . եւ մնայք բարեաւ անմեղ զբօսանք եւ անվրդով կեանք Երանութեան դրախտին : — Խորէն Արքեպիսկոպոսն արդարեւ բեղուն որքան փայլուն թանաստեղծ մ'եղած է , Նուրանիա : Կ'արժէ որ դու ալ կարդաս բոլոր իւր քերթուածներն : Ոչ միայն Երանութիւնն , այլ եւ զժրալլութիւնն երգած է նա . ոչ միայն դրախտն , այլ եւ կեանքն , Հայուն բազմադարեայ կեանքն , ոչ միայն շողերն , այլ եւ ստուերներն , Հայկական

ստուերներն. ոչ միայն իւր Դաշնակաց Լամառներն, այլ եւ թշուառներու Հիւկօն. ոչ միայն վարդն, այլ եւ ամպն . . . : Ա՛հ, ինչ գեղեցիկ է այն Անպիկն. Որքան կը համապատասխանէ ճաշակիս, սրտիս : Պիտ՝ ըսէի՝ որքան կը վայլէ ճակտիս . Ո՛հ, թագ ու պսակ չեմ ուզեր ճակտիս վրայ, այլ ամպ մը, սեւ քօղ մը : Դուրեանն, երազիս Դուրեանն, երազոցս Դուրեանն աչքէս չը հեռանար : Դու կենդանիներ կը սիրես, Նուրանիա . ես մեռեալ մը, ստուեր մը, անուրջ մը, — եւ ըզքեզ :

8 նոյն

Ես օր մը՝ արտաքոյ կարգի բան մը պիտո՛ ընեմ, Նուրանիա : Քանի՛ կարդամ Եղիշէն, զիս յանցաւոր, զի վատասիրտ, զիս նախնի կուսանաց անարժան կը գտնեմ : Ի՞նչ կ'ընեմ ազգիս համար. ի՞նչ զրկում յանձն կ'առնում : Եւ միայն էս . միայն կանայք : Ամենքս ալ ուրացուրեալք կը փաշիկանամք : Աշխարհական եւ եկեղեցական, կը հեռանան անզգալապէս այն եկեղեցիէն, այն սուրբ ու սուրբ եկեղեցիէն, այն վեհագոյն եկեղեցիէն, ոյր որոնց վրայ՝ մեր նախահարք մեզ կը նային, ոյր երգոց մէջ մեր հարք եւ մեր հայրապետք մեզ կը բարբառին, ոյր սեղանին վրայ կը պատարագուի տառապելոց Աստուածն, ոյր կամարաց ներքեւ կ'աստուածանայ ժողովուրդն՝ որոյ ձայնն իբրեւ Աստուծոյ ձայնն իսկ կը լսուի եւ կ'ընդունուի իշխաններէն ու քահանայապետներէն . կը հեռանանք այն եկեղեցիէն, Հայաստանեայց եկեղեցիէն, որ զմեզ պաշտպանեց ու պահպանեց ցայսօր. կը հեռանանք մեր մօրմէն, մայր աննման, անդրանկախաւ դուստր քրկատոնէութեան, լուսապսակ յաւիտեան : Ա՛հ, մեր հարք մենէ աւելի կ'արժէին, մեր հարք որք կը պաշտէին իրենց մայրն . Եղիշէն մտիկ ըրէ՛ . « Թողին այնուհետեւ զգիւղս եւ զաւանս եւ զաղարկս : Ելին հարստենք յառաքաստից եւ փեսայք ի սենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց եւ տղայք ի գրկաց . երթային երիտասարդք եւ կուսանք եւ ամենայն բազմութիւն արանց եւ կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին եւ զանխափ տեղիս բազում լերանց : Լաւ համարէին զգազանարար բնակութիւնն աստուածապաշտութեամբ ի քարանձաւս կելոյ, քան

ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս : Առանց տրանջելոյ համբերէին խոտարուտ կերակրոցն , եւ ոչ յիշէին զսովորական խորտիկսն : Համարեալ էին նոցա դարախորքն իբրեւ զյարկս բարձրաբերց շինուածոց , եւ գետնանկողինքն իբրեւ զնկարեալ պատշգամս : Սաղմոսք էին նոցա միմունջք երգոց , եւ ընթերցուածք սուրբ գրոց՝ կատարեալ ուրախութիւնք : Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր , նոյն ինքն քահանայ . մարմինք իւրաքանչիւր՝ սուրբ սեղան , եւ ոգիք նոցունց՝ պատարագ ընդունելի : » Այսպէս էր մեր նախնեաց սէրն իրենց կրօնին , իրենց եկեղեցւոյն համար : Մենք պարի , չպարի , օտարի սիրահար ենք : Օտար աղքեր կը հիանան մեր շարականաց վրայ . մենք ամիսներով , տարիներով չենք լսեր այդ փափկագոյն քաղցրագոյն բանաստեղծութիւններն , ոյց եղանակք քաղցրագոյն քան զբանս տաղիցն են թերեւս . օտարք կը հիանան մեր ժողովրդական եկեղեցւոյն վրայ , մենք կը քանդենք այն եկեղեցին՝ որ դիմադրած է կայսրութեանց եւ ժամանակին : Եթէ Դրականութիւն քարոզելու տեղ , քոյր խմբ , կրօնասիրութիւն քարոզէիր , եթէ քարոզէիր սէր Հայաստանեայց եկեղեցւոյն , որքան մեծ ծառայութիւն պիտի մատուցանէիր ազգիդ : Օրինակներդ , բազդատուութիւններդ դրական գիտութիւններէն կ'առնէիր նորէն . միայն թէ ուսումնասիրութեանցդ , միայն թէ սիրոյդ առարկայն այն ըլլար — Հայաստանեայց եկեղեցին :

12 Նոյն

Այսօր մօրս հետ այցելութեան գնացինք Տիկին Տիւսար-Փաշային : Բաւական նիհարցած է վերջին հիւանդութենէն . բժիշկն արգիլած է դրական ծանր աշխատութիւն : Տօրինն անհանգիստ էր սակաւիկ ինչ : Անյադաբար խօսակցեցան մեծանուն Տիկինն ու մայրս , ամեն բանի , ամեն նիւթի վրայ : Սակայն Տիկին Տիւսար-Փաշան անզգալապէս կը վերբերէր մայրս ազգային շրջանակին մէջ , երբ սա շատ հեռանաւ Հայութենէն : Ինչ հայրենասիրութիւն , ինչ մարդասիրութիւն : Դրեւ ազգին համար , բերան ծռել ազգին համար , լոյս ու դրամ տալ ազգին , չը մերժել երբեք ազգայնոյ մը կողմէն :

եղած խնդիր • եթէ Հայ մը ներկայանայ Տիկին Տիւսար-Փաշային եւ խնդրէ լուսինն իրեն տալ, թերեւս՝ չմերժելու համար Հայու մը խնդրանաց՝ հնարք մը կը գտնէ հրաշալի կիներ ըզլուսին երկրագունտին վրայ փոխադրելու եւ խնդրողին տալու համար։ Այլ եթէ բոլորով սրտիւ իւր ազգակցաց համար կ'աշխատի, չանտեսեր օտարներն • Յոյնին կը բարերարէ, Ֆռանսացիին կը բարերարէ, Հրեային կը բարերարէ • Արդաեւ անզուգական Հայուհի մ'է այդ կիներն։

13 նոյն

Ծրարդ երէկ իրիկուն ընդունեցայ։ Սոխակի մը գեղգեղանքն էր քան օրագիր մը։ Սակայն վարդապետութիւններդ, ահ, հոգիս սոսկիմամբ ու մթութեամբ կը լնուն։ Հնդկաց կրօնքն այդ էր, կ'ըսես։ Բայց մենք Հայ ենք, քոյր իմ • մեր կրօնքն է լուսաւորչականութիւն։ Եւ միթէ կրօնք մ'այսքան գեղեցիկ անուն ունեցած է, միթէ եկեղեցի մը այսքան բան է լուսաւորութեան առջեւ։ Միայն քու լոյսդ չընդունիր մեր եկեղեցին։ Քու եկեղեցիդ տարրալուծարան մը պիտ' ըլլար, Բասթօն իւր քահանայապետն։ Այլ—քեզ համար անշուշտ անհասկանալի բան—Բասթօն նիւթապաշտ չէ • կը յիշեմ իւր կաճառական ճառն։ Եթէ Լիդոն կենդանի ըլլար, ի՞նչ պիտի պատասխանէր մեծ ընալոյծին հարցման «Անկէ անդին ի՞նչ կայ»։ Պիտի պատասխանէր թէ սահմանաւոր իմաստասիրութիւն մ'է Դրական իմաստասիրութիւնն, ըստ որում սահմանաւոր է մարդկային միտքն ալ։ — Կը շարունակես միշտ էլ լիզային հետ զուարճանալ գիտական դասերովդ • նարինջին ժամանակն անցաւ, բայց ելակն ալ կ'ըրէ։ Կրնաս ելակին վրայ շարունակել երկրաչափութեան կամ տիեզերագրութեան դասերդ։ Դրացւոյդ վրայ չես խօսիր • ան ալ անյայտ եղաւ։ — Արեւելի մէկ նորավէպն զմայլում ազդած է քեզ, մանաւանդ զի տակաւին պատանի մ'է հեղինակն։ Ես միշտ չեմ կարդար Արեւելի • բայց բնութեցի նոյն թիւն ու գտայ։ Շատ անգամ կը յուզուիմ արդարեւ, այլ այդպիսի քաղցր յուզում դուն ուրեք ունեցած եմ։ Այդ աղնուստոհմ եւ աղնուստիրտ պատանին վիպական նոր դպրոց մը բանայ թերեւս, եւ՝ այն ոճով զոր ունի եւ որ անշուշտ եւս քան զեւս պիտի փայլի։

կարենայ մաքառիլ այն անբարոյականութեան հոսանքին դէմ որ Եւրոպայէն կուգայ մեզ նոր վիպասանութեանց միջոցաւ. երկու անգամ կարդացի Պ. Տիգրան Կամսարականի բարոյավէպն : Արիիարեան՝ իբրեւ վիպասան՝ քանդելու կոչուած է. Կամսարական՝ կանգնելու, նորոգելու, շինելու :— Զը պիտի կրնանք մեր ծնողքներն ի Բեահատհանէ մղել Յունիսէն յառաջ : Զը պիտի տենենք այս Մայիսին ալ ոգիներու բնակավայրն :

Ահաւասիկ Գաբրիէլ Էփէնտի Գրասէրեան ալ որ՝ վիպական հոսանքին դէմ կ'ենէ Շմիթի բարոյավէպներէն միոյն թարգմանութեամբ : Ինչ լաւ բնորութիւն. շատ ախորժեցայ իրաւէն. Եւրոպական լեզու գիտցօլ մարդ չկայ որ տղայութեան ատեն կարդացած չըլլայ Շմիտի վէպերն. այլ ես չէի կարդացած : Անտառ կայ, թռչուն կայ, Աստուած կայ. գեղեցիկ վէպ ու հրահանգիչ : Մանաւանդ գոհ եմ բան մը սորվելուս. — շատ կը սիրեմ ագռաւներն, այն սեւ սգաւոր թռչուններն, որք օդոց մէջ կը սուրան, կ'երթան ու կուգան ու գողցես մարդկութեան վրայ ողբ կը կարդան յաւիտեան. Պատուհանիս առջեւ դնեմ ես ալ ոսկի մատանիս, պահուածիմ, եւ երբ մօտենայ սեւ թռչունն յափշտակել վաղըն օղակն, յարձակիմ, ու բռնեմ զայն թերեւս : Բայց, ո՛չ. կը թողնու որ երթայ, եւ առնի մատանիս. թերեւս տանի զայն Պետրոս Դուրեանին, եւ ինձ մատնի մը բերէ երկնքէն . . . :

16 նոյն

Երէկ Բեահատհանէին մօտեցանք : Հասդիւղ գացինք մօրս հետ՝ հին բարեկամուհւոյ մը հիւանդտես : Եկեղեցին մտանք նախ. թուեցաւ ինձ թէ տաճարին քարինք միաձայն կ'աղաղակէին. «Ո՛ւր է Ներսէս Վարժապետեան :» Աննիկին ալ թուած է լսել նոյն ձայնն, երբ անցեալներն Հասդիւղ գնացած եւ Ս. Ստեփանոսի եկեղեցին հանդիպած է : Արդեօք հեռու տեղէ ամեն եկօղներ կը լսեն այդ հարցումն. «Ո՛ւր է Ներսէս Վարժապետեան :» Ա՛հ, ո՛ւր է Ներսէս Վարժապետեան. գրեց հրաժարականն Ընդհանուր Ժողովոյն, եւ տուաւ հրաժարն աշխարհի. թերեւս Ընդհանուր Ժողովն ընդունէր անգուգական Պատրիարքին հրաժարականն, այլ աշխարհ յաւիտեան պիտի խնդրէ Տ. Ներսէս Վարժապետեանն : «Ս,—

ռաջին տեսներէս, սղառեցի Ներսէսն» ըսաւ անցեալ օր Տիկին Տիւսաբ-Փաշա: — Ս. Ներսիսեան վարժարանին առջեւն անցանք. մայրս հոն աշակերտուհի եղած է, եւ կարի յուզուեցաւ՝ խարխուլ տեսներով դպրոցին չէնքն: Ո՞վ պիտի նորոգ կառուցանէ այդ վարժարանն. Սպարդաբեան չը կայ Հասգիւղի մէջ, ուր երբեմն կային ծէղայիրլիներ՝ եւ այնքան ամիրաներ: Վարժարանին Հոգաբարձութիւնն յոյժ անձնուէր եւ ուսեալ երիտասարդներէ կազմուած է, ում կ'աջակցի՝ աղջկանց վարժարանին համար՝ Տիկին Անա Եսայեանի նախադահութեան ներքեւ գտնուող մեղուաջան ընկերութիւն մը: Յաւալի է որ մանչերու վարժարանին համար կազմուած Դնկերութիւն մը՝ նախորդ Հոգաբարձութեան հետ գժտուելով՝ օտարացած է վարժարանին, որ կարօտ էր թաղին բոլոր նիւթական ու բարոյական ոյժերուն: — Մայրս չը դիմացաւ. վերադարձին՝ մտանք աղջկանց վարժարանն. ի՞նչ լուծութիւն, ի՞նչ մաքրութիւն. Տնօրինուհին, Օրիորդ Սրբուհի Սեղբոսեան, տոհմիկ եւ ուսումնական, պատկառանք եւ սէր կ'ազդէ միանգամայն աշակերտուհեաց. սոցա հետ ֆռանսերէն կը խօսի, որպէս զի վարժուին. բայց ասի չարգիլեր որ Ներսիսեան սանուհիք՝ մանաւանդ բարձրագոյն դասուն աշակերտուհիք՝ մաքուր, անարատ հայերէն մը կը խօսին. եւ ի՞նչ շնորհալի վարմունք. Ամիրայք ոչ եւս են, այլ ազնուականութիւնն յաւէտ կայ եւ մնայ Հասգիւղի մէջ, ուր ծնած է թերեւս: Չէի՝ ուզեր գուրս ելնել այն բարձրագոյն դասարանէն, այնքան համակրեցայ այդ աղջկանց. ամենքն ալ հատընտիր. երջանիկ պիտի համարէի զանձս, եթէ մարթինձ ըլլար իրենց ընկերուհի ըլլալ, Ս. Ներսիսեան վարժարանին աշակերտուհի ըլլալ, միշտ հոն՝ Հասգիւղ՝ մնալ: — Այլ հարկ էր մեկնիլ, չողենաւն Հալըճը-օղլուէն Էյիալ-Սուլթան գնաց, եւ յիշեցի Գրական փորձերու Առաջաքանն. յիշեցի Օտեան էֆէնտին եւ այն պատանին՝ որ ապա Մինաս Չերազ եղաւ: Մեկնեցանք Էյիալ-Սուլթանէն ալ: Նայեցայ նորէն Հասգիւղին. հոնկէ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին ալ ինձ կը նայէր եւ կ'աղաղակեր. « Ո՞ւր է Ներսէս վարժապետեանս »: Կ'արտասուեմ, Նուրանիա. չը պիտի կրնամ շարունակել... :

20 Նոյն

Այսօր կարգացի Պէրպէրեանի Դրամն: «Ո՛ւշ մնացեր ես.» պիտ'ըսես: Արդարեւ. բարեկամ մը հօրս ձեռքէն առեր էր զայն շոգենաւուն մէջ, եւ երէկ իրիկուն միայն վերադարձուց: Այս առաւօտ կարգացի. պարտէզէն վարդ քաղած էի, եւ Դրամին մէն մի թերթին մէջ վարդի թերթ մը դրի: Սակայն գրուածին մէջ ալ կար արդէն վարդ. աղայութեանս կարգացած եմ թէ ճգնաւոր մը՝ ոսկի մը տեսնելով՝ փախեր է դռնէնով «մահս տեսայ:» Թէեւ իր ունկնդրաց մէջ ոսկիէն փախչող մարդ չը կար, այլ տնուանի բանախօսն զգուշութեամբ ոսկին վարդերու տակ ծածկած եւ տակաւ առ տակաւ երեւան հանած է զայն: Տետրամի է այդ. գիրք մ'է: Գրեթէ մարդ կ'ուռանի բոլոր Տնտեսագիտութիւնն, եւ ինչպէս: Ճամբուդ վրայ կը հանդիսիս համակիր դէմքերու, զորս չէիր սպասել գտնել հոգ. Արրահամ նահապետն, Հոմերոս քերթալահայրն, եւ իւր Պէաղուիչէին ետեւէն մինչեւ երկինք ելնող Տանդէն: Անճաշ անխորհուրդ հանդիպմունք չեն սորա. Դրամին առթիւ են: — Զօնն ալ ինչ գեղեցիկ է. Սերվիլէն է Ֆէնտին անշուշտ չը զգջաց՝ իւր հովանաւորութիւնն Ասիական ընկերութեան լտարանին նուիրելուն համար:

23 Նոյն

Մամուրեան կը գրէ ու կը գրէ: Զմիւռնիայէն կը գրէ, Պօլիսէն կը գրէ, դժոխքէն կը գրէ, արքայութենէն կը գրէ: — Այս անգամ ալ առողջապահութեան դատագիրք գրեր, կամ ազատ թարգմաներ է: Բայց որո՞ւ համար: Գրքին վրայ գըրուած է թէ՛ աղջկանց համար: Խեղճ հեղինակ. մենք կրնա՞նք առողջապահութիւն ուսանիլ. մեզ համար աւելի անորոշելի է դեղ առնել քան առողջապահութեան գիրք կարդալ: Խեղճ հեղինակ. Խեղճ՝ մեր հայրերն ալ. թո՛ղ քրտինք թափեն եւ ստակ վաստկին՝ բժիշկներուն ու դեղագործին ձեռք դնելու համար: Տօքդօն. Յակոբեանին Առողջաբանութիւնն ալ ինչ ընտիր էր. Ամեն բան կը գտնես հոն. բայց ո՞վ պիտի կարդայ. մենք կը սիրենք կարդալ այնպիսի գրքեր՝ որք հիւանդ կ'ընեն ըզմեզ, եւ ոչ այն գրքերն՝ որք կ'ուսուցանեն առողջութեան կանոններն:

ՄԵԼԱՆԻԱ

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ա Կ Ա Ն

ՏՊԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

Լաւ կամ վատ, դառն կամ քաղցր, ամեն տալաւորութիւնք որք կու գան մեզ արտաքուստ, կլիմայէն, զմեզ շրջապատող անձերէն, մեր յաճախած ընկերութենէն, եւն, բոլոր այս տալաւորութիւնք կը նպաստեն ընել ըզմեզ ինչ որ եմք եւ անդադար կը ներդրածեն ի մեզ: Ո՞վ ինքզինքն երջանիկ եւս զգացած չէ, յորժամ պայծառագեղ արօիին կու գայ զուարճացնել սրտերն: Ընդհակառակն, ամայի եւ խաւարչտին վայրեր մեղամաղձութիւն չն՝ ազդեր մարդուն:

Ասկէ կը հետեւի թէ՛ դաստիարակութիւնն երկու վախճան ունենալ պարտի. 1⁰ հսկել որպէս զի բոլոր այն տալաւորութիւնք՝ զորս մանուկն յանգէտս կ'ընդունի՝ սուրբ (sain) ըլլան եւ կարենան մանկան բնութեան ու բնաւորութեան վրայ բարեբաստիկ ազդեցութիւն մ'ունենալ. Զոր օրինակ, համեղ ու հեզ բնաւորութեան տէր տղու մը պէտք է պատմել առնական պատմութիւններ, եւն, Ընդհակառակն, կռուասէր ու խստապարանոց տղայ մը կրնայ ժամանակաւ ուղղուիլ, եթէ փոյթ ունենանք ազդել նմա քաղցր ու փափուկ տալաւորութիւններ: Ազնուական անձանց՝ մանաւանդ կանանց՝ ընկերութիւնն, գեղեցիկ իրաց տեսիլն, արուեստից մշակութիւնն՝ այսպիսի պարագայից մէջ՝ յարմար են մասնաւորապէս տղայոց բուռն բնաւորութիւնն ամուրել. թողունք կլիմային ու սննդեան ազդեցութիւնն. 2⁰ Այլ պէտք չէ մոռնալ թէ՛ մարդու արժանապատուութեան պահանջմամբ՝ պէտք չէ որ անգիտակից տալաւորութեանց երնթարկուած մնայ:

Լաւագոյնն այն է ուրեմն որ կոչում ըլլուի տղուն բանավարութեան եւ իրեն յորդոր կարգացուի խորհելու. սովորել տրուի տղուն իւր զգացածին վերահասու ըլլալու եւ իւր առաջին տալաւորութիւններն հակալուելու:

Z. ՄԱՌԻՍԷ

ԾԱԳՈՒՄՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ

ՆԱԽԱՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴԱՐՈՒՅ ՄԷՁ

Գեղեցիկի սէրն, ոմանց քով այնքան մշակուած, այլոց քով այնքան դոյզն, ի մի բառ՝ այնքան կատարելագործելի, սկիզբներն ամենուն բնական է միթէ։ Ամեն պատճառ ունինք առոր հաւատալու․ քանզի նախապատմական հնագիտութեան (archéologie préhistorique) հաւաքած ամենահին բեկորք կ'ընծայեն մեզ մարդկային արուեստին առաջին հետքերն։ Այնպէս կը թուի թէ ճարտարարհեստից (industrie) հետ սկսած է արուեստն (art)․ սակայն հաւանական է թէ մարդիկ հոգացած են նախ ամենէն տնհրածելո պիտոյքն, եւ թէ նախ աղահովութիւն եւ պարապ ժամանակ ձեռք բերած են եւ ապա՝ փոյթ ունեցած են գեղեցկացնել իրենց կեանքն։ Արուեստագիտական աշխատութիւնն՝ տրդարեւ՝ կ'ենթադրէ պարապ ժամանակ․ ուստի կրցած է միայն կատարուիլ տընտեսական այնպիսի վիճակի մը մէջ, յորում գէթ նախնական պիտոյք կը հոգացուէին։ Ի՞նչ ալ ըլլայ, քարայրներու մէջ՝ քարի դարուն մարդոց նշխարներուն հետ գտնուած են կոպիճներու վրայ կայծքարով փորագրուած կենդանեաց պատկերներ, որք տրդէն ճարտար ձեռքի մը հետ արդէն կիրթ ճաշակ մը կ'ապրացուցանեն․ հաւտքուած են նաեւ ոսկրներ, որոց վրայ արձանագործութեան առաջին փորձերն եղած են։ Զարդարանոց ճաշակն, որ ուրիշ կերպով մը կը յայտնէ գեղեցկութեան հոգն, ալ աւելի հին է թերեւս․ մանեակներ եւ սպարանջաններ նախկին ժամանակաց ոսկերց հետ կը գլտնուին Ֆուանսայի կեդրոնական նահանգաց քարայրներուն մէջ․ եւ որովհետեւ այդ զարդի նիւթոց համար գործածուած ծովային խեցիք փոխանակութեամբ ձեռք բերուած են, ասի կ'ապրացուցանէ թէ այդ ժամանակի մարդիկ մեծ յարգ կ'ընծայէին ատոնց։

Z. ՄԱՌԻՐՆ

ՎԱԽՃԱՆՔ

Մայրաքաղաքիս Հայ հասարակութիւնն երկու կորուստ ըրաւ, որք հանրային ցաւ ազդեցին. քանզի տարածամ աշխարհէ հեռացան, եւ քանզի յոյժ օգտակար, յոյժ սիրելի եղան աշխարհի Վիճէն ԷֆէնՏի Սերվիճէն եւ ԱՌԱՔԻՆ ԷֆէնՏի ԱԼԹՈՒՆ ՏԻՐՐԻ:

Մէկմէկու ետեւէ մեկնեցան. եւ եթէ առաջնոյն մահն երկար ժամանակէ հետէ վճռուած էր, աւաղ, երկրորդն անանկալ կերպիւ կորզուեցաւ իւր ընտանեաց, իւր բարեկամաց, Միացեալ-Րնկերութեանց եւ համայն Հայ ընկերութեան գրկէն: Եթէ գիտենք թէ Վիչէն Էֆէնտին երիտասարդագոյն էր քան Առաքել Էֆէնտին, չը պիտի կրնանք ըսել թէ ո՞րն աւելի մարդասէր էր: Միայն թէ թագուն էին Սերվիչէն Էֆէնտի բնածին ազնուութիւնն ու խորին գիտութիւնն, ուր Ալթուն-Տիրրի Էֆէնտին հեռուէն կը մաքնիսէր ու գորցես կը լուսաւորէր զմարդ: Առանձնացեալ կ'ապրէր իւր ընտանեաց ծոցն՝ հէգ Վիչէն Էֆէնտին. ազգային գործոց չէր մասնակցեր. այլ կը խորհէր ընկերութեան համար, եւ պատրաստ էր միշտ ծառայել ազգին: Առաքել Էֆէնտին ընտանեւէր էր, այլ եւ յոյժ ընկերասէր. չէր մերժեր ազգային ժողովոց անդամակցիլ. եւ եթէ շատ չէր խօսէր, եթէ չէր աղաղակեր ազգային ժողովոց եւ ընկերութեանց մէջ, շատ լաւ կը խորհէր, եւ իւր պաշտօնակցաց վրայ յանդգայս կը ներգործէր:

Այդ երկու յոյժ ողբացեալ անձինք արժանաւոր որդիք եղան իրենց հօր: Ալթուն Տիրրի հայրն նպաստած է մեծապէս ազգային յառաջադիմութեան գործին. իւր վրայ քիչ կը խօսուի. բայց շատ սերմանած է. սերմանած է նախ իւր գերդաստանին մէջ, որ ազգին ազնուագոյն ու լուսաւորագոյն գերդաստանաց մին եղած է. սերմանած է ազգային մեծ գերդաստանին մէջ. եւ իւր ծառայութիւնք պիտի պատմուին անշուշտ ազգային ժամանակակից պատմութեան այն հեղինակներէն, որք սալրած են երբ Ալթուն Տիրրի հօրն

Նման մարդիկ մատով կը համրուէին ազգին մէջ: Իսկ Սեր-վիշէն էֆէնտի հայրն, ո՞վ չէ լրած իւր անունն. ո՞վ չը գիտէ թէ այդ մեծաշուք ծերունին ոչ միայն անհատներու մարմնական բժիշկն եղած է, այլ եւ եղած է բարոյական բժիշկն Հայ ժողովրդեան, իւր իմաստուն խորհուրդներով լուսաւորելով մեր ազգապետներն, իւր ջլապինդ ատենաբանութեամբ ու ժառորելով մեր ժողովներն, իւր նիւթալից մատենիւք մտածութեան ու մատենագրութեան նիւթ մատակարարելով ապագայ սերնդոց իսկ:

Խմբագրութիւնս դառն այլ նուիրական պարտականութիւն մը կը կատարէ սրտովին ցաւակցութիւն յայտնելով Ասիական ընկերութեան բարերար Վսեմաշուք Սերվիշէն էֆէնտիի, եւ ազնուաշուք ընտանեացն Ալթուն-Տիւրքի էֆէնտիի:

Ե.

[Պէտքէրեան էֆէնտի՝ Խմբագրութեանս յատուկ խնդրանայ վրայ՝ հաճած է ի գիր արձանագրել եւ յղել մեզ այն դամբանական, զոր յանուն Միացեալ Ընկերութեանց արտասանած է ողբացեալ Առաքել Ալթուն Տիւրքի էֆէնտիի վրայ:]

Ի՞նչ ցաւ, երբ զոյժ բնքացաւ յանկարծ քէ դժնգակ հիւանդութեամբ կը տառապի հանուրց սիրելի Առաքել էֆէնտի Ալթուն-Տիւրքի: Ի՞նչ ջերմ մաղքանքներ սլացան յերկինս արփց խոհեւէն մի անցնան պատրական կեանքի երկարածգումն խնդրելու համար ի Նմանէ որ տէրն է կենաց եւ մահու: Սակայն, աւաղ, գաղտնիք անբախանց որոյ առջեւ մարդ էակն սխալուած է խոնարհեցնել իւր հակասն վիաս եւ ապետալ, յաճախ ամենէն միահամուռ եւ ամենէն արագին մաղքանքներ ի գուր կը բախին երկնից կամարին, եւ, մինչ կ'անին կ'ուռնանան բնդունայն էութիւններ, ծաղկալից պտղալից կեանքներ կը հնձուին տարածամ...: Հիւանդութեան գուժին յաջորդեց շանքահարիչ բօքն քէ ոչ եւս է Առաքել Ալթուն-Տիւրքի:

Բաբէ, ինչ որ ներկայն էր կենսաւէս, արդիւնաւէս, բազմալոյս եւ բազմահրապոյր՝ եղաւ անցեալ մի տխրայու: Եւ մեք, երեսփոխանս Միացեալ ընկերութեանց Հայոց, մեր յա-

ուաջիկայ ճիսը պիտի գումարենք առանց ցանկալի նախա-
գահութեանն Առաքել Ալբուն-Տիրրիի. Հպիտի տեսնեմք զնա
բազմած ի բեմ լուրջ եւ զուարթ միանգամայն. Հպիտի տեսնեմք
նորա ժպիտն՝ իբրեւ ծիածան մը հաշտութեան՝ ծածանիլն մեր
ասեմական պայքարներու փոքորկաց վերեւ. Հպիտի լսեմք նորա
ձայնն, անոյժ իբրեւ զգուսն մը, որ հնչէ մեր մէջ որպէս
հրաւէր մ'ի սէր եւ ի միաբանութիւն. ու նա չը պիտի առաջ-
նորդէ մեր վաստակոյ, եւ արատուալից պիտի գոչեմք « Ո՞ր
է նա »:

Բայց դեռ հանձն արատուք կուզան ու պիտի գան քոչել
գերեզմանն որ կը խլէ զայն ի մէջ: Ահա իւր հարազատք,
ամենն ալ արժանաւոր զուակք մի բարեյիշատակ անգուգա-
կան հօր, կ'ողբան ի նմա իւրեանց անդրանիկն, անդրանիկ
ծննդեամբ եւ արժանեօք: Ահա այս գերապանծ քաղն Խասգիւղ,
որ կ'արատուէ իւր ամենէն չքնաղ փառքերէն միոյն քառա-
միլն, կ'արատուէ կորուստն այն գերբնօք անձնաւորութեան
որոյ ֆրսունք իւր երկսեռ մանկեւոյն կրթութեան դասն, ոռո-
գած էին անդուլ եւ որոյ բարեբար ձեռնն ոչ երբէք դադրած
էր կարկառելէ առ աղբասս իւր: Եւ Ազգն ողջոյն սուգ չ'առ-
նաւ այսօր իւր յառաջադիմութեան կարի լուրջ այլ եւ կարի
անձնուէր սասարներէն միոյն մահուանն համար:

Ո՞հ, արատուք ամենուրեք եւ արատուք ամենուս կը հոսին
մեր մէջ եւ կը ծովանան: Մահուան նակասագրականութիւնն
կը խառնուի ընկերային նակասագրականութեան եւ կը կենդանե-
զայն առաւել: Մի առ մի կը քօթափին աստեղ մեր երկնքին,
եւ իրարու ֆոլ կը պեղուին գերեզմանք վաղաքաց, ուր կ'իյնան
յոյս մեր եւ զօրութիւնք: Կ'երբան իրարու ետեւէ Աղաթոն,
Արծրունի, Վարժապետեան եւ Ալբուն-Տիրրի...:

Դէք ասլէքն սոքա մի լաւագոյն աշխարհի մէջ անտի շա-
րունակելու համար հսկել մեր վերայ, Ազգին վերայ զօր սիրե-
ցին: Մահուան սուրերներուն կը յաջորդէ անմահութեան ար-
շալոյսն. հոգին կը շարունակէ ապրիլ երբ այսպէս մեր ա-
չաց առջեւ ի հող կը վերածի իւր պատեան...: Յուսմով,
սպասեմք զայս, եղբարք, այն Ասուծով որ անմահութեան
տենչը դրաւ մարդոյ արտին մէջ, եւ որ Հպիտի ուզէ կորուսնել

այն հոգիներն որք իւր մասին դրոշմը կը կրեն եւ որք յարածամ առ ինքն բարձրացան :

Իսկ, այս աշխարհի մէջ, չլազրիմ օրհնութիւն եւ ակնածանք նուիրելէ այն շիրմաց յորոց կը սփռի բոյր մի առաքինի կենաց, այն շիրմաց որք պատմութեան ծովու եզրն կը կանգնին իբրեւ փարոս յորմէ կը ցոլանայ ազնիւ սկզբունքներու փրկաւէս եւ առաջնորդող լոյսն :

Մի այսպիսի գերեզման է այն գոր այժմ կնկեցինք : Եւ ես յետ այլոց, յանուն Տնօրէն ժողովոյ Հայոց Միացեալ ընկերութեանց, կու գամ արտասուագին ձօնել ողջոյն խորին յարգանաց եւ երախտագիտութեան առ այն որ եղաւ Առաքել Ալթուն-Տիւրքի : (¹)

Դ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ՌՈՒՍԱՀԱՅՔ ԵՒ ԹՐԿԱՀԱՅՔ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Բագու, 7 Մայիսի 1886

... Եղիա Տէմիրճիպաշեան

Քանի որ առաջ Ձեզ մի նամակ եմ գրել. թէեւ այդ նամակի հասցէն ուղիղ չէ գրված, բայց կարծեմ ստացած կը լինիք. ես գրել եմ « Երկրագունտի » հին հասցէով, բայց նոր եմ տեղեկացել, որ պէտք էր ուրիշ կերպ գրել: Որպէս զի այն նամակը, եթէ չէք ստացել, կարողանաք ստանալ,

(¹) ՂՐԻՊՈՒՆ. — Պէրպլէրեան էֆէնտիի Դեր. Օրմանեանի նամակն յօդուածոյն մէջ Պօպոյէն յառաջ բերուած առիթն առաջին Surtout dans vos écrits la langue révéree, պիտի կարգացուի surtout qu'en vos écrits, եւն:

կը գամ ահա Ձեզ տեղեկութիւն տալ այդ մասին իմ այս նամակովս : Եւ քանի որ առիթ է ներկայացել Ձեզ այսօր նամակ գրել, չեմ կամենում նաեւ առիթը փախցընել խօսել Ձեզ հետ այն նիւթի վերաբերմամբ որի մասին գրել եմ իմ առաջի նամակովս : Այդ հարկաւոր եմ համարում նաեւ այն պատճառով, որ առաջի նամակովս բոլորովին պարզ չեմ գրել Ձեզ այն, ինչ որ պէտք էր գրել ի պատասխանի Ձեր նամակին, որը վերաբերումէ Հ. Իփէքճեանի ընտանեաց : Արդէն դուք գիտէք որ տեղոյս Մարդասիրական Ընկերութիւնը ո՛չ իրաւունք եւ ո՛չ կարողութիւն ունի օգնելու հեռաւանակ կարօտելոց : Բայց ես կամենում էի ի սկզբանէ մի այլ աղբիւրից օգնութիւն հասցնել : Անցեալ տարի այստեղ բաւականի դրամ ժողովուրդեաց յօգուտ Զէյթունի հրկիզելոց, այդ դամարից 200 ոսկի ուղարկեցին Պօլիս, բայց մօտ 600 բուրլի մնաց տեղս հանգանակիչների մօտ : Այդ դումարը մնաց նորա համար որ հանգանակութիւնը շարունակուի եւ 100 ոսկին լրանալուց դարձեալ ուղարկեն Պօլիս. բայց... երբ այդ տեղից լուր հասաւ, որ ուղարկած 200 ոսկին պէկոծումի պատահեց (¹), այն ժամանակ հասարակութիւնը դադարեց իւր նպատար տալու եւ հանգանակիչներն էլ սովորով մնալով Հկարողացան շարունակել հանգանակութիւնը եւ արդէն ժողոված զուտ 600 բուրլու դումարն էլ մինչեւ օրս մնացել է նրանց մօտ : Ահա այդ դումարից է որ ես աշխատում էի մի նպատակ ուղարկել տալ հանգուցեալ Իփէքճեանի ընտանեացը : Բայց դժբախտաբար այդ անհնար եղաւ ինձ յաջողեցնել մինչեւ օրս : Պոլսեցոց դէմ ունեցած դայրոյթը այնքան մեծ է այստեղ — ինչպէս առ հասարակ Ռուսահայոց մէջ — որ լսել անգամ չեն ուզում Պօլիս դրամ ուղարկելու խօսքը : «Բաւական է որքան Պոլսեցիք մեր դրամով աղքատէր դարձան...» Կը լսէք ամեն Ռուսահայից այս չափազանցեալ խօսքերը : Իսկ Զէյթունցոյ անուամբ ժողոված դումարը մի որ եւ է այլ նպատակի դօրծ կը դնեն թէեւ յայտնի չէ ինչ, բայց անկարծիք նոյն իսկ Բագուի մէջ. այդ բանի դէմ ոչ ոք չի բողբոջել նուիրատուներից, հետեւաբար սկըբունքի խնդիրը տեղի կրտայ հանգամանքների փոփոխութեան :

(¹) Սոյն գումարն հասած է հասցէին :

Անցեալ օր «Արձագանք» լրագրում կարգացի մի յօդուած թէ ինչ են պէտք Զէյթունցւոց։ Հեղինակը — որ Զէյթունցի պէտք է լինի — ասում է «Մեզ պէ՛տք չեն ճառեր եւ ոճանաչորներ...», այլ ստիւնտ, արդիւնագործութիւն, վաճառականութիւն։» Յիշեցի «Ներսէս Վարժապետեան Ուսումնարանը», յիշեցի Ն. Տաղաւարեանը։ Տեսէք Տաղաւարեանը։ Նա բնիկ գաւառացի է, նա մասնագէտ ուսումնական է, նա երիտասարդ է, նրա մասնագիտութիւն մեր Հայրենիքին անհրաժեշտ եղող մի արհեստ է, եւ նա այդ բոլորը միասին վեր առնելով կարող է Հայաբնակի մէջ գործադրել իրա արհեստը, իրա գիտութիւնը, ներանորոգել եւ կերպարանափոխել Հայաբնակի զիւղասնեւաւական այն պարզ, հին եւ նահապետական դրութիւնը եւ կանկնացնել նրան բաւական — որքան այդ հանգամանքները կը ներեն — հաստատուն եւ օգտաւէտ հողի վրայ։ Բայց ի՞նչ է անում Տաղաւարեանը. նա Գիւսական հանդէս է հրատարակում Կ. Պոլիս։ Եթէ նա կարծում է որ մեծ ծառայութիւն է մատուցանում, շատ սխալվում է, նա միայն այնքան օգուտ է տալիս կամ աւելի քէ՛չ է տալիս որքան գրական, քաղաքական եւ այլ հանդէսները — ոչ աւել։ Տաղաւարեանի մասնագիտութիւնը տալիս է միայն ՏԵՍԱԿԱՆ օգուտ, մինչդեռ նա շատ յարմարութիւններ ունի տալու ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ օգուտ։ Եթէ դուք կարծելու լինիք, որ նա չի կարող գործնական օգուտ տայ քանի որ Տաճկահայաստանում չկայ հազարդակիցութեան հարկաւոր ճանապարհներ, չկայ արդիւնագործութեան համար դրամագրոյիսներ։ Եթէ դուք այդպէս նայէք իմ կարծիքներին, ինձ կը մնայ միայն ցաւիլ, որ նամակով չեմ կարող մանրամասն բացատրել իմ սկզբնական միաբա, որտեղ առաջի տեղը բռնում է ցանկութիւն, իրականացնող գործելու ցանկութիւն. իսկ ով որ ունի բռնն ցանկութիւն, նա կը յաղթէ եւ արկելքներին, եւ եթէ այդ արկելքներ տնյաղթելի եւս լինին, այդ անձը առ ժամանակ մի փոխանակ արկելքների վրայով անցնելու այդ արկելքների մօտով կ'անցնի. կամենում եմ ասել որ մեր մէջ առ հասարակ գործելու եռանդը պակասում է, մեր մէջ

այժմ խօսելու եռանդն է եռ գալիս, սակայն չ'զիտեմ այս տեսականութեան եռանդը Հայոց մէջ գործելու հետեւնեքն է թէ նախերգանքը: Դուք, Պարոն Տէմիրճիպաշեան, անշուշտ բարեչրջման օրէնքով կը բացատրէք եւ մեր կեանքը: Սակայն ինձ թւում է թէ այդ բարեչրջման օրէնքը ընդհանուրին համար է, մինչդեռ մասնաւորները կարող են բաժին ունենալուց առաջ անհետանալ բարեչրջման օրէնքի չափազանց դանդաղ ընթանալուն պատճառով, եւ անկարող լինելով ամեն պատահարների դիմանալ եւ մարտնչել: Դարվինի վարդապետութեան համաձայն եղել են մի ժամանակ միջանկեալ տեսակներ եւ սերունդներ, որոնք այժմ անհետացած են անկարող լինելով մրցել չրջապատող հանգամանքների հետ: Ինձ թւում է թէ Հայ ազգը բաժին չունի բարեչրջման օրէնքից, նրա բաժինն պէտք է լինի դառնալ անհետացեալ տեսակի՝ ըստ Դարվինի վարդապետութեան, որ նաեւ բարեչրջման օրէնքի վարդապետն է: Միշտ եւ ամենուրեք միտալը երկու երես ունի:

Վերադառնալով դարձեալ Պ. Տաղաւարեանին, պէտք է ասեմ որ նրա աշխատութիւնը նաեւ հեռու է իրա նպատակից, գոնէ այն նպատակից, որը ուզքի առաջ ունի հրատարակիչը: Հայ երկրագործը, պարտիզականը, անասնապահը, արհեստաւորը «Դիտական շարժում» չե կարողաւ, որ պէս զի նրա միջոցով մի քանի բարեփոխութիւններ մտցնէ իւր գործի մէջ: Իսկ նրանք, որոնք կարողում են, ոչ երկրագործ են, ոչ գիւղատնտես, ոչ արհեստաւոր: Ուրեմն Տաղաւարեանը եւ նրա նմանները չեն կատարում իրենց պարտքը իբրեւ Հայ, իբրեւ գաւառացի, իբրեւ մասնագէտ-գիւղատնտես, քանի որ ամեն մարդ իւր պարտքը պէտք է կատարէ ըստ կարողութեան: Ես ուրիշների պէս չեմ ասել որ Ա. փանոսեանը ու Թ. Թէրզեանը թողեն իրենց քնարը, Ս. փափաղեանը երեսփոխանական աթոռը, Գրասէր-Ստոմբ իրա սիրելի Լիտւէն եւ Սպենսէրը. — ո՛չ, այդ չեմ ասել, քանի որ այդ անձինք ի մանկական հասակէ այդ են սովորել, այդ է եղել նրանց մասնագիտութիւնը եւ այդ էլ անհրաժեշտ է մի քաղաքակրթութիւն որոնող ազգի: Բայց ինձ

անհանդուրժելի է, որ մի երիտասարդ՝ փոխանակ արօր
բռնելու եւ գիւղատնտեսութեամբ պարապվելով գործնական
եւ կենդանի օրինակ լինելու՝ խմբագիր է դառնում, իւր
մասնագիտութեան գործնական կողմը թողած անսականով է
զբաղվում: Այդ նման կը լինէր նրան եթէ Տ. Չուհաճեանը
փոխանակ դաշնակի վրայ նվագելու՝ դաշնակներ չլինէր եւ
վաճառէր եւ ասել որ նա իւր մասնագիտութեանն է պարապ-
վում դարձեալ, ահա ինչի կարելի է նմանցնել, եթէ Պ.
Տադւարեան առարկելու լինի թէ ինքը Գիսակաճ հանդէս
հրատարակելով իրա մասնագիտութեամբն է պարապվում
դարձեալ:

(Շարունակելի)

ՍՍՄՍՈՆ ԶԵՐՔԵԶԵԱՆ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

... Տէր

Պատիւ ունիմ ներիակեալ զրկել Ձեզ Կեդր. վարժարանի
վերաբերեալ սուղ մը, խնդրելով որ հաճիք հրատարակել
զայն Ձեր ... Հանդիսի մէջ:

Մնամ յարգանք

Ի դիմաց Խնամակալութեան

Ատենադպիր

ՅՈՎԷ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

Ա. Զ. Դ

Ազգ. Կեդր. վարժարանի Խնամակալութիւնն սրտիւ ու-
նի ծանուցանել Արդոյ Հատարակութեան թէ Կեդր. վար-
ժարանի բացման պատրաստութեանց ձեռնարկուած ըլլա-
լով՝ աշակերակը փափաքողք կը հրաւիրուին մասոյս 15 էն
սկսեալ երկուշաբթի, չորեքշաբթի եւ չարաթ օրերը, առա-
ւօտուքնէ մինչեւ կէս օր ներկայանալ Ղալաթիոյ Յանձնա-
ժողովոյ խորհրդարանը, Խնամակալութեան կողմէ կարգեալ
սլաշտօնէին քով անուննին արձանագրելու եւ մասի քննու-

Թեան եւ այլ գործողութեանց վրայ պէտք եղած տեղեկութիւններն ստանալու համար :

Հետեւ գտնուող ազգայինք կրնան նամակաւ անուանց արձանագրութիւնն խնդրել, եւ ստանալ վարժարանին տըպագրեալ յայտագիրն, ուր պիտի գտնեն ներքին կանոնադրի եւ այլ գործողութեանց վերաբերեալ ամէն տեղեկութիւնք :

Խնամակալութիւնս երկրորդ տպուով մը պիտի ծանուցանէ ներկայացեալ եւ արձանագրեալ աշակերտելոց քննութեան թուականը :

Խնամակալութիւն

Կեդր. վարժարանի

Յ. Գ. Խնամակալութեան հասցէին նամակ եւ որ եւ է գրութիւն պէտք է ուղղել առ

Ասեմապետ Ա.գգ. Կեդր. վարժարանի Խնամակալութեան

Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցի

Կալարա

ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆ ՎԱՐժԱՐԱՆ

ՅԱՅՏԱԳԻՐ 1886-87 ՎԱՐժԱՐԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐՈՒԱՆ

... Խմբագրութիւնն « Երկրագունտ » Հանդիսի

վարժարանիս Տեսչութիւնը կը խնդրէ ... Խմբագրութենէդ որ բարեհաճիք հրատարակել ներփակեալ Յայտագիրը Ձեր ազգագում Հանդիսին առաջիկայ համարում, որով շնորհապարտ պիտի կացուցանէք Ձեզ վարժարանս :

Խորին յարգանքով

Ս. ՍՈՂԻԿԵԱՆ

Անդամ Տեսչութեան Սան. վարժարանի

Սանասարեան վարժարանը ունի Իերմանացոց Կրթարան (Erziehungsschule) կոչուած միջնակարգ վարժարաններուն համահաւասար տասիճան, եւ անոնց պէս ինը դասարաններ, որոնց իւրաքանչիւրին ընթացքը կը տւէ մէկ տարի : Կը բաղկանայ Նախակրթարանէ, որ կը պարունակէ Ա. Բ. եւ

Գ. դասարանները, եւ կրթարանէ, որ կը պարունակէ Գ. էն մինչեւ Թ. դասարանները: Ապագային պիտի բացուի նաեւ մի մասնագիտական շրջան եռամեայ ընթացքով:

Նախակրթարանի ուսմունքներն են հետեւեալները.

1. Կրօն, 2. Պատմութիւն, 3. Բնագիտութիւն, 4. Աշխարհագրութիւն, 5. Աշխարհաբառ Հայերէն, 6. Թուարանութիւն, 7. Գեղագրութիւն, 8. Գծագրութիւն, 9. Զայնական երաժշտութիւն, 10. Մարմնամարզ եւ Զմէկութիւն, 11. Պարտիզպանութիւն, 12. Արհեստներու վարժութիւնք: Կրթարանի ուսմունքներն են հետեւեալները.

1. Կրօն (Սրբազան Պատմութիւն, Քրիստոնէական վարդապետութիւն եւ Պատմութիւն Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ), 2. Պատմութիւն Ա. զգային, Օսմանեան եւ Ընդհանուր, 3. Բնագիտութիւն (Կենդանաբանութիւն, Բուսաբանութիւն, Հանքաբանութիւն, Երկրաբանութիւն, Բնաբանութիւն, Տարրաբանութիւն), 4. Աշխարհագրութիւն Բնական, Աստղաբաշխական, Քաղաքական եւ Վաճառականական, 5. Աշխարհաբառ եւ Գրաբառ Հայերէն, 6. Տաճկերէն, 7. Գաղղիերէն, 8. Անգղիերէն, 9. Գերմաներէն, 10. Ուսողութիւն (Թուաբանութիւն, Գրահաշիւ, Երկրաչափութիւն, Եւանկիւնաչափութիւն եւ Տոմարակալութիւն), 11. Գեղագրութիւն, 12. Գծագրութիւն եւ Նկարչութիւն, 13. Զայնական երաժշտութիւն, 14. Գործիական երաժշտութիւն (դաշնակ եւ ջութակ), 15. Մարմնամարզ եւ Զմէկութիւն, 16. Պարտիզպանութիւն, 17. Արհեստներու վարժութիւնք:

Գրաբար Հայերէնը եւ Տաճկերէնը կսկսին չորրորդ դասարանում, Գաղղիերէնը՝ հինգերորդում, եւ Անգղիերէնն ու Գերմաներէնը՝ վեցերորդում: Անգղիերէնն ու Գերմաներէնը եւ գործիական երաժշտութիւն կամաւոր են, իսկ միւս բոլոր առարկաները՝ պարտաւորիչ: Աշակերտը կարող է ընտրել Անգղիերէն եւ Գերմաներէն լեզուներէն միայն մէկը, նոյնպէս Գործիական երաժշտութենէն միայն մէկ գործի, այն է Դաշնակ կամ Զութակ:

Վարժարանիս ներկայ չէնքին անձկութեան պատճառով 86—87 վարժ. տարուան մէջ Առաջին դասարան չպիտի

բացուի, որով վարժարանս նոյն տարուան մէջ պիտի ունենայ միայն Նախակրթարանի Բ. եւ Գ. եւ Կրթարանի Դ. եւ Ե. դասարանները: Սահմանեալ թուով նոր աշակերտներ պիտի ընդունուին միայն Նախակրթարանի Բ. եւ գուցէ նաեւ Գ. դասարանները, եւ նոյն տարիէն յետոյ այլ եւս նոր աշակերտներ չպիտի ընդունուին, մինչեւ որ կառուցուի Վարժարանիս մեծ շէնքը, որ հաւանականաբար երեք տարիէն պատրաստ պիտի լինի:

86-87 վարժ. տարիէն սկսեալ վարժարանս կը դառնայ միայն գիշերօթիկ, եւ ցերեկօթիկ աշակերտներ չեն առնուիր այլ եւս:

Նոր ձրիավարժ աշակերտներ չեն առնուիր, զի նոցա թիւը լրացած է:

Թողակաւոր գիշերօթիկ աշակերտներ կ'առնուին հետեւեալ պայմաններուն համաձայն:

1. Ընդունելի աշակերտը պէտք է լինի ութէն մինչեւ տասը տարեկան:

2. Ընդունելի աշակերտը պէտք բերէ հետը ծննդեան, միրտութեան, պատուաստի եւ առողջութեան վկայականներ:

3. Ընդունելի աշակերտը պէտք է կանխիկ վճարէ:

Մուտքի համար միանուագ 3 Օսմանեան ոսկի

Չմուշկի համար միանուագ $\frac{1}{2}$ » »

Նախակրթարանի համար, տարեկան 18 » »

Կրթարանի համար, տարեկան 20 » »

4. Գործիական երաժշտութիւն սովորողը իրրեւ մասնաւոր տուրք պէտք է կանխիկ վճարէ տարեկան 3 Օսմ. ոսկի: Զուլթակ սովորողը պէտք է նաեւ հոգայ գործին:

5. Աշակերտին տարեկան վճարը կը պարունակէ իւր մէջ ուսումնական եւ նիւթական բոլոր ծախքերը, այն է ուսում, սնունդ, հագուստ եւ ամէն տեսակ առողջապահական խրանամք, ծնողը ստանձնելու չեն ուրիշ որ եւ է ծախք:

6. Եթէ աշակերտը տարուան ընթացքում որ եւ է պատճառով հանուի կամ բացակայ լինի վարժարանէն, տրուած տարեկան վճարը չի կրնար յետ պահանջուիլ ծնողին կողմէն:

7. Ամառնային արձակուրդին, որ կսկսի Յուլիսի կէսին

եւ կը տեւէ մինչեւ Սեպտեմբերի 1ը, ծնողները, եթէ ուզեն, կարող են տուն տանել իրենց զաւակները, բայց երթեւեկութեան ծախքը իրենց վրայ է: Իսկ Վարժարանում մնացողներուն համար յատուկ վճար չի սահմանվուիր:

8. Աշակերտ տալ ցանկացողները պէտք է մինչեւ Օգոստոսի սկիզբը ծանուցանեն իրենց որոշումը Վարժարանի Տնութեան:

9. Աշակերտներուն մուտքը տեղի կունենայ Սեպտեմբերի 1էն մինչեւ 14ը:

10. Որովհետեւ այս անգամ պիտի աւնուին միայն սահմանեալ թուով աշակերտներ՝ ընդունելութեան մէջ նկատողութեան սխալ աւնուի ծանուցումներու կարգը:

Կարին, Ապրիլ 1886

Տեսչութիւն Սահասարեան Վարժարանի

Յ. ՄԱՏԱԹԵԱՆ, Ս. ՍՈՂԻԿԵԱՆ, Գ. ԱՐՈՒԼԵԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ

26^{րդ} ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Ազգային Սահմանադրութեան 26^{րդ} տարեգարծի հանդէսն այս տարի մեծ չքեղութեամբ կատարուեցաւ: Եւ թէպէտ Հայ երիտասարդութեան մեծասլանձ ներկայացուցիչք բոլոր չէին գտնուեր հանդիսավայրն, այլ բացակայից կը փոխանակէր Բարձրաշնորհ Խրիմեան Սրբազան Հայրիկ, որ պատարագեց, քարոզեց ու բանախօսեց, հոգւոց ու սրտից ու մտաց վրայ այնպիսի ներգործութիւն մ'ընելով, զոր անտարակոյս ոչ մին ի Հայ եկեղեցականաց այսօր կ'ընէ: Դիմաց աննման վեհութիւն, լուսամտութիւն մը՝ որ չը տեսնուիր յեւրոպա կրթուած Հայ եկեղեցականաց վրայ, ճայն մը՝ որ երաժշտութեան մը կը նմանի, խօսքեր՝ որք սրտի վառիկութիւն ու մտաց նրբութիւն կը յայտնեն միանգամայն, եւ հասակ մը բարձր՝ որ արդէն կը կորանայ եւ որ պատկառանք ու միանգամայն արտմազին խոհանք կ'ազդէ: Այս ամենն եզակիան տալանորութիւն մը, այո՛, կ'ընէ մարդուն վրայ, Հայուն վրայ, զի այդ

եկեղեցականն իրաւամբ կոչուած է հրեշտակ Հայաստանայց ։
 Խրիմեան պատարագեց , Վեհապետեան նախագահեց հանդի-
 սին ։ Երկու մեծ պատրիարքաց դիմաց՝ երկու մեծ անճառու-
 րութիւններ կային . վարչապետ Վսեմաշուք Նուրեան էֆէն-
 տին եւ բարերարապետ Ազնուաշուք Յակոբեան Միքայէլ է-
 ֆէնտին ։ Բարեւարապէ՛ճ . այս բառն արդեօք խորթ պիտի
 հնչէ Հայ ականջներուն . ինչ ալ ըլլայ , իրօղութեան մը կը
 համապատասխանէ այն . արդարեւ մայրաքաղաքիս մէջ չը կայ
 մեծատուն մը , որ Յակոբեան էֆէնտիի չափ բարերարած
 ըլլայ ։ Ռուսահայ ազգասէր վաճառական Տ . Վահրամ Մու-
 թաֆեան ալ կը փայլէր հանդիսականաց մէջ , Սեղանին վրայ ,
 ում կը մասնակցէին 500ի մօտ երկսեռ հանդիսականք , բաժակը
 առաջարկուեցան Օգոստոսիառ Սուլթան Համիտ Բ . Խանի ,
 Մակար Սրբազանի , Ս . Պատրիարք Հօր , Հիւանդանոցի հիմ-
 նադիր եւ բարերար Պէղճեան Ամիրայի , Տատեան ու Պալ-
 եան գերդաստանաց , Հիւանդանոցի ներկայ Հոգարարձու-
 թեան անդամոց՝ Էսայեան , Յակոբեան , Կիւլպէնկեան , Կիւ-
 միւշկէրտան եւ Ֆէնէրճեան էֆէնտիներու , Սահմանադրու-
 թեան հեղինակաց , Կարգադիր մասնախմբի անդամոց եւ հա-
 մայն Հայ ազգին համար՝ որ ի Թուրքիա , ի Ռուսիա , ի Պարսս
 եւ ի սփիւռս աշխարհի ։ Բանախօսեցին Ս . Պատրիարք Հայրն
 եւ Խրիմեան Սրբազան Հայրիկ , Նուրեան , Մերեէմգուլի եւ
 Թորոսեան էֆէնտիք . Որբանոցի աշակերտներէն Պ . Գա-
 լուստ Սուքիասեան ալ թարգման հանդիսացաւ իւր ընկե-
 րաց երախտագիտական զգացմանց ։ Ուշադրութիւն կը գրա-
 ւէին Հասգիւղի Ընթերցասիրաց Ընկերութիւնն , Նիկոմի-
 դիոյ ու Ռուսոթոյի ազգայինք , որք յատուկ շոգենաւնե-
 րով ու նուազածունքով — նաեւ նուէրներով — եկած էին
 հանդիսավայրն ։ Նուիրատուաց մէջ կը յիշատակենք՝ յօրի-
 նակ մեծատանց զաւակներուն՝ Ազնուաշուք Լեւոն պէյ Փա-
 վադեանն , որ պարտք կը համարի մասնակցիլ ամեն բարենը-
 պատակ գործոց ալ ։ Շատ ապրին ու շատ վատակին այդպիսի
 երիտասարդք ։ Ընդհանուր հասոյթն 200 ոսկի կը հաշուի ։ (1)

և

(1) Սահմանադրութեան տարեգործի հանդիսին ներկայ չը կրնալով
 գտնուիլ՝ օրագրաց հրատարակութիւններէն քաղելով գրեցինք ներկայս .

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՐԺՈՒՄ

Երկրագունձի Տնօրէն-Խմբագրապետին խմբագրութեամբ հրատարակուած այս միամսեայ Հանդէսն իր երրորդ շրջանին մէջ է թեւակոխած : Միակ գրչի մ'արդիւնք, Շարժումն անտարակոյս չը կրնար երբեք կատարել Երկրագունձի զործը, ուր ազգին ամենէն ձեռնհաս ու փայլուն զրիչք կը միանան . աւերայն կրնայ սոյն մեծ Հանդիսին կերպիւ իւրիք իրրեւ լրացուցիչ ծառայել Գրական եւ Իմաստասիրական Հաւաքածոյն : Բաժանորդագիրն յոյժ մատչելի է . միայն 20 դահեկան է մայրաքաղաքիս մէջ , և 26՝ արտաքոյ մայրաքաղաքին . իւրաքանչիւր Թերթի գինն է 2 դահեկան :

ՅՈՒՆԻՍ ԵՄՍԱԹՈՒՈՅՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆՆ Է

Սահմանադրութիւն (Իմաստասիրական յօդուած)

Մայիսի գիշեր մը (Վէպ)

Երկու զառնուկներ (Ոտանաւոր , առ Քամառ-Քաթիպա)

Կասուի մը Յիշագիրք

ԴՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆՔ

Փարիզ	ՄԼԾ.	Գաբրիէլ Էժլենի Լգնեան (M. Kapriel Eknayan,	
		Rue du Faubourg Montmartre 47, Paris)	
Մանչեսթըր	»	Գ. Էժլենի Մոլսովսեան (Mr. K. Moldo-	
		vack 36 Range Road, Alexander Park.	
		Manchester.	
Վարնա	»	Կարապետ Էժլենի	Յովասափեան
Կարին	»	Յակոբ	» Համամեան
Աճիօն Բ.Հիսար	»	Սմբատ	» Դաւիթեան
Սըվազ	»	Յարութիւն	» Բարունակեան
Մարաշ	»	Սարգիս	» Գ. Սամուէլեան
Ալեքսանդ	»	Վահան	» Քիրքեան
Մուշ	»	Մկրտիչ	» Սարգեան
Վան	»	Մարկոս	» Նաթանեան
Բդի	»	Աւետիս	» Քաջբերունի
Իզմիր-Պանեղիկ	»	Յարութիւն	» Տէր Կարապետեան
Մարզուան	»	Յովհաննէս	» Գալեան
Տրապիզոն	»	Մինաս	» Քիւ ռհեան

ԳՐԱԾԱՆԵՑ

Րիզա փաշա եօզուու , Շարգ չարբար , վերին յարկ , քիւ 52

معارف عمومیہ نظارت جلیله سنک رخصتیله طبع اولنشدد سرخصتنامه نومرومی ۴۳ سنه ۱۲۷۲ شباط ۲۱